

HALİDE EDİP ADIVAR ESERLERİNDE SAPTANAN GÜÇLÜ İFADE ÖRNEKLERİ*

*Ufuk YELTEN***

ÖZET

Türk yazın tarihinin en kuvvetli kadın kalemlerinden olan Halide Edip'in eserlerinden seçilmiş örnekler makalemizin esasını teşkil etmektedir.

Batmakta olan dev bir İmparatorluğun çalkantıları, Kurtuluş Savaşı'na katılma heyecanı ve sancıları onun son derece kuvvetli ifadesiyle ve lirik söyleyişle tadına doyumaz bir anlatımla eserlerinde hayat bulur.

Yazımızda Halide Edip Adıvar'ın yukarıda zikrettiğimiz konularla beraber yaşamının evreleri ve kadın ruhunun hissedişlerini de kuşatan eserlerinin bazılarında alınmış örnekleri ahenkli şekilde sıralayan bir derleme oluşturulmuştur.

Yazımızın başında öncelikle çocukluk hatıraları ve o dönemin kendisine yaptığı etkiler ile ilgili alıntılar vardır. Burada vakıf olduğumuz bilgiler ile olayların küçük Halide üzerindeki etkileri bizi ruhsal ve maddi bağlamda bilgiler dünyasına sürükler.

Sonrasında yetişmiş bir aydın genç kadının karmaşık siyasal hareketler ortasındaki etkilenmeleri mevcuttur. Kendisinin kültürlü ve etkili şahsiyeti çevresindeki olaylara müdahil oluşunu şüphesiz etkili kılacaktır. Alıntılarımızın en etkili bölümleri onun eğitimci ve idareci yönü ile Milli Mücadeleye katılma konusundaki cesur hamlelerinde kendisini gösterir. Gerçi bu sıra dışı insanın hayatının hemen her bölümü gıpta edilecek çalışma ve vatana duyulan sevgiden kaynaklanan eylemlerle kaplanmıştır, örnek alınacak fikir ve davranışlardır bunlar. Şartların en olumsuz şekilde cereyan ettiği zamanların insanlarından olan Halide Edip yaşadığı bu zor dönemin insanı olma başarısını gösterebilmesiyle gözümüzde yücelir. Bu söylediğimiz cümlelerin peşinden gelen tamamlayıcı fikir de şudur: kahramanımız, eylemleri kadar düşüncelerini, duygularını ifade etme konusunda yani yazdıklarıyla, toplumu etkileme kabiliyetiyle üstünlük arz eder, dileğimiz tüm bu irdelediğimiz konuları mümkün merteye ortaya koyabilme amacına yöneliktir. Sonuç olarak; yazımızda Halide Edip Adıvar'ın yukarıda zikrettiğimiz konularla beraber yaşamının evreleri ve kadın ruhunun hissedişlerini de kuşatan eserlerinin

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Emekli Tarih Öğretmeni, El-mek: azadeyel@yahoo.com

bazılarından alınmış örnekleri ahenkli şekilde sıralayan bir derleme oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adivar, fikri yazılar, hikaye, roman, Milli Mücadele.

IMPACTFUL EXPRESSIONS FROM THE LITERARY WORKS OF HALİDE EDİP ADIVAR

STRUCTURED ABSTRACT

Halide Edip is a distinguished author of Turkish literature with her unique expression of feelings, her strong character, and her influential writing style. In our article we would like to introduce her to the readers with selected pieces from her works. Necessary explanations are also provided throughout this article so that the examples make the most sense to readers.

Childhood memories, ideological discussions, political problems of homeland, and psychological analysis of women were common subjects in her articles and novels. Here, some impactful examples were provided to demonstrate her strong ability as a talented writer. Her lyric words described powerfully how an empire was going down and how she became a part of rescuing fatherland. Also we will see examples how she masterfully explained her emotional world during all the turmoil in the surrounding.

Halide Edip was an author who was strongly influenced by the Western education she got in her early ages. As a voracious reader she got through all the classics of Western literature and she was able to articulate them in a unique and original style in her later works. Besides, she was a skillful public speaker. During the starting days of the national struggle she addressed to a large audience in Sultan Ahmet Square where she condemned the occupation of Izmir by Greek armed forces. Many critiques agree that her speech was so powerful that many people from the audience was so inspired that they decided to join the national forces forming in Central Anatolia. This is a clear indication that she was a master of transforming ideas into real life motion.

Although she got immersed into Western culture so young she was able to retain her nationalistic and religious feelings. It can be claimed that these feelings were developed as a reaction to her vulnerability towards Western culture. As a nationalist and religious woman but also modernistic woman figure she was undoubtedly a new line of thought in Ottoman Society of 20th century.

After the World War I she participated actively to the National Struggle as a soldier next to Mustafa Kemal Pasha, leader of the National Movement. She shared Mustafa Kemal's vision of fully independent Turkey as she realized how imminent the collapse of Ottoman Empire was. After the successful ending of the National Movement, however, Mustafa Kemal Pasha and Halide Edip's views strongly diverged. Halide Edip's attachment to Eastern roots hindered to support pro-Western reforms imposed by Mustafa Kemal Pasha

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

during the first years of newly established Turkish Republic. This leads her voluntary exile in London over a decade. Being apart from her beloved country she was home sick yet she still produced a large body of literary work during her London years.

After Mustafa Kemal's death in 1938 she was invited back to Turkey as an appointed professor in Istanbul University by Inonu administration. She was involved with academic activities and it can be observed toward the end of her life there is an unprecedented reconciliation with the fundamental ideas of the modern Turkey. Basically, she witnessed that reforms did not lead to the eradication of the Eastern culture altogether rather there was a unique combination of both Eastern and Western traditions adopted by the new country.

In the beginning of our article, we will provide references from the memories of the author and what kind of an impact that period had on her style. Information we inferred from these references as well as events taking place provide clues how little Halide was affected by her environment psychologically. Myriad of her memories she acquired during her childhood constituted the basis of her several later works. Large families with a plethora of people interaction as well as the colorful social life of a big empire nourished her world of emotions, knowledge and observations as she was growing up.

As mentioned before owing to her well-education she was situated in the center of many political movements and events. Her charisma certainly increased her involvement in many historical actions developing around her. Most impactful references from her works reside in sections that reveal how she courageously participated to the National Movement formed against the occupiers in Anatolia. Actually, most of her life story is composed of such brave actions which most of our readers would like to take example of.

Conditions of her lifetime were dire, despite that, Halide Edip was successful in dealing with them and achieved to be an exemplary person of her lifetime. Our main thesis in this article is that she was an extraordinary writer who was able to motivate and influence her readers with her novels, reports, and articles. Examples provided will demonstrate our point in our collection of pieces from different works of her.

Key Words: Halide Edip Adivar, intellectual texts, short story, novel, National Movement.

1. Giriş

Onu tanımlamak için “Türk kadın romancılarının en önde gelenidir” diye bir ifade kullanabiliriz. Fakat muhakkak ki bu tanımlama pek çok yönden eksiklik arz eder. O karşımıza sadece yazın alanında değil, pek çok konuda adını başarılı çalışmalarla duyurmaya muvaffak olmuş güçlü bir şahsiyet olarak çıkar.

Dünyaya gözünü açtığı 1884 yılında, İmparatorluk karışıklıklar, savaşlar ve siyasi akımlarla çalkalanan güç bir dönem yaşamaktadır. Kendisinin hayatında ise devletin acılarının başka türlerini yaşar. Bunlar küçük bir çocuğun dimağında kuvvetle yer eden ve belki de onu zamanından önce olgunlaştıran olayların birikimleridir. Verem hastalığından kaybettiği annesine

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

karşı, babası, büyükbabası ve anneannesinin varlığı ona aile kavramını hissettirir. Okumuş-yazmış ve edepli insanlardır bunlar ve muhakkak ki küçük kız üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Evde çalışan hizmetlilerin halleri, akrabalar, komşularla çevrili bir dünyada fazla çocukluk yaşantısı süremez. Vaktinden önce olgunlaşmış bir hali vardır. Annesini kaybettikten sonra babasına aşırı düşkünlüğü peydah olmuş ve ancak kitaplarla kurduğu büyük dostluk sayesinde kendini toparlama imkânı bulmuştur. O dönemlere ait bilgiler veren aşağıdaki metin, küçüğün içinde bulunduğu duygusal dünyayı gözlemlememize de imkân tanıyor.

2. Çocukluk Halleri

“Bu evde onunla belki annesinden çok meşgul olan insan sütünesi Hatice’dir. Sütünenin kocası sebze satar, kocaman bir atla her gün kapıdan geçer. Sütüne Hatice’nin çingene olduğu söylenir. Küçük kızın inadı tuttuğu zaman “Ne olacak çingene sütü emmiş” derler.

Nihayet bu evde son perde şu acı sahneyle kapanır: Bu evden Yıldız’a yakın bir eve taşıyorlarmış. Annesi daha hasta, daha bitkindir. Hastayı iki kişinin taşıdığı safra renginde sarı perdeli bir sedye ile götürüyorlar. Küçük kız seyisle birlikte sedyenin arkasında gidiyor, fakat ikide bir duruyor, sedyenin içindeki anasını görmek istiyor. Sarı perdeleri yavaşça çekiyorlar, ona anasını gösteriyorlar. Beyaz entarili, beyaz başörtülü annenin ince yüzü erimiş, o iki tuhaf ışıklı siyah gözler, yanaklara gölge saçan kirpikler arasında ışıdamıyor. Küçük kız ondan sonra hayatı boyunca bir daha safra rengi sarıya bakamaz, midesi bulanır, başı döner.

Yıldız’daki ev geniştir, aydınlıktır, orada annesi hep cibinlik arkasındadır. Babası sabahları ata biner saraya gider, akşamları döner ve küçük kız hatırasında babasını ilk defa bugünlerde görür gibidir. Fakat babası bugünlerde onunla meşgul olmaz. Annesi de bu evde bir laf değildir. Herhalde çok az yaşamıştır. Esasen verem olan bu genç kadın ameliyatla bir tosuncuk doğurmuş ve ameliyattan sonra da kendisi de çocukla birlikte ölmüştür. Küçük kız, bu evde nerede yatmıştır, hatırlayamaz. Hem, bugünlerde o yok gibidir. Anası kaybolup gittikten sonra hayat, yarım bir ışık içinde geçmiş ve bir zaman için hafızası, hiçbir sahne kaydetmemiştir. Bu anasıyla ilgili hatıraların son perdesidir.” (Adivar, 1970, s.15-16).

Yaşadığı olaylar her çocuğu sarsacak türden ve “ölüm-yaşam” gibi büyüklerin dahi baş etmekte zorlandıkları güçlü travmaları kapsar. Çok yakınlarını bazen art arda kaybeder ve etrafında değişik kültürden çok renkli kişiliklerin de var oluşu son derece duyarlı olan benliğinde çok derin izler bırakır. Buna mukabil irade ve kararlılığındaki güçlü yapı o günlerde bile belirgin olarak hissedilmektedir. Yazılarında incelediği kişilerin içinde bulunduğu ruh halini, ince ayrıntılarla ve büyük bir hassasiyetle aktarabilmesi küçük yaşlardan beri yaşadığı büyük olaylarla ilintilidir. Şüphesiz güçlü bir gözlem gücüne de sahiptir. Güçlü belleğinden süzülen satırlara göz atalım:

“İki gün sonra, babam elimden tutarak Haminine’nin evine götürdü. Büyükbaba selamıkta bir yatakta ve yanında akrabasından Süleyman Ağa adlı sakallı bir adam yatıyordu. Nefes alamıyordu. Bana çevrilen gözlerinde derin bir acı, iç yüzünü bilemediğimiz öteki dünyanın sırlarını sezenlerin tuhaf bakışı vardı. Kıpkırmızı, yerlerinden fırlamış zavallı gözler. Beni yanına götürmelerini eliyle işaret etti, başımı göğsünün üstüne çekti, okşadı, sonra babama beni götürmesini işaret etti.

Birkaç gün sonra Mahmure Abla ile tekrar Haminne’nin yanına döndük. Artık ne Kemal Dayı, ne de büyükbaba vardı. Büyükbaba da, bu ahret yolculuğunda, oğlunu aynı hafta takip etmişti.

Haminne her zamanki köşesinde oturuyordu. Yüzü anlamaz, gözleri bomboş fakat yaşayacak olan insanın vücudu hastalığa nasıl karşı gelirse, insan ruhu da acıya öyle karşı geliyor. Haminne’nin boş gözlerinde yavaş yavaş yeni bir karar, dizlerinin üstünde hareketsiz duran

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

ellerinin üstünde yeni bir hareket başladı. Bu matem sahası olan evden çıkacak Üsküdar'a taşınacaktı. Her gün ev aramaya gidiyorduk. Bulur bulmaz evdeki eşyaların büyük bir kısmı satıldı, bize gerekli olanlar toplanmaya başladı.

Evden taşınacağımız günden bir gün öncesiyile ilgili anim vardır. O gece Havva Hanım'ın odasında Haminne'nin kanaryasıyla oynuyorduk. Mahmure Abla'nın elindeki bir ağır oyuncak kutusu kuşun üstüne düştü, kuş öldü. Mahmure Abla: "Koş Haminne'ye git, kuşu ölü bulduk de. Biraz da yalandan ağla e mi?" dedi. Bu benim gibi samimi istek ve duygularını göstermekten çekinen bir çocuk için elden gelmezdi. O "Haydi gözlerini tükürükle" diye kolumdan yakaladı, kendisi feryat ederek, Haminne'nin odasına sürüklendik.

Haminne yatağında oturmuş Dümas'ın çok sevdiği tercüme romanlarından birini yüksek sesle okuyordu. Ablamı dinledi, biraz gülerek: "Buraya gel Halide, bu söylenenler doğru mu?" diye sordu. Galiba pek şaşkın görünmüş olacağım ki lafı değiştirdi. "Haydi Fikriyar seni soysun" dedi. Yatakta Haminne'nin yüksek sesle okuduğu hikâyeyi dinliyordum. Kaçırılan bir küçük kızdan söz ediliyordu. Aynı zamanda mavi gözlüsü iyi, kara gözlüsü fena olan iki kardeş de bu hikâyenin içine giriyordu. Sonunu işitmeden dalmışım.

Ertesi sabah Mahmure Abla'ya karşı içimde büyük bir hınçla uyandım. Bana, Haminne yalan söylediğimizi anlamış gibi geliyor ve bunun gibi gülünç bir duruma sokmuş olmasına isyan ediyordum. Bahçeye koştum, bir solucan alarak avucumun içine sakladım, bebekleri toplayan Mahmure Abla'nın yanına gittim. "Gözünü kapa, ağzını aç" dedim. Çocukların ağzına şeker verileceği zaman hep böyle denirdi. Mahmure Abla başını kaldırdı, gözlerini sımsıkı kapadı ve ağzını açtı. Hemen solucanı ağzına tıkayarak tabanları kaldırdım kaçtım. Bugüne kadar böyle bir intikamı nasıl düşündüğümü açıklayamıyorum.

İşte artık Beşiktaş'taki Mor Salkımlı Ev'de yaşadığım hayatın üstüne kalın bir perde inmişti." (Adıvar, 1970, s.73-74).

Yukarıda, cümleler arasında, çocuk Halide'nin etrafındaki renkli kişiliklerin karakterinin oluşmasındaki etkisine değinmiştik. Bu savımızın ne denli doğru olduğunu anlamak için aşağıdaki satırları okumamız yeterlidir:

"Süleyman Ağadan sonra, Lalamız Eğinli Ahmet Ağa geldi. Okur-yazar, kurnaz, efendilerini parmağının üstünde çevirecek bir zekâsı vardı. Muhayyilemin gelişmesinde O başta gelen etkenlerden biridir. Her halde sosyal sanat yanımın gelişmesinde O büyük bir rol oynadı. Bana Türklerin halk edebiyatını açan odur. Bundan ötürüdür ki, daha fazla Batı metotlu bir eğitime ve yabancı dile önem verilen bir sınıfın yazarlarının herhangisinden daha fazla Türk edebiyatının ruhunu kavrayabildim. Yine aynı günlerde yanlış olarak, babam musikiye istidadım olduğunu sanmış ve Devlet Efendi isminde bir piyano öğretmeni tutmuştu. Bu yaşta piyanoya başlamak kolay bir iş değildi. İskemlenin üstüne benim için yüksek bir minder korlar, ellerimin vücuduma göre büyük olmasına rağmen, parmaklarım bir türlü oktav yapamazdı. Hem piyanoya, hem de başka derslerime beni hep Saraylı Hanım Teyze çalıştırırdı. Fakat benim en çok sevdiğim şey, Ahmet Ağa ile Karacaahmet mezarlığı çevresinde ve Haydarpaşa'ya uzanan geniş çayırliklarda dolaşmaktı. Ahmet Ağa tam üç yıl yanımızda kaldı. Daima hikâyeler okurdu. Bunlardan birincisi beni çok çeken Battalgazi hikâyesidir. Bir gün elinde kocaman siyah bir kitap gördüm, bana okumasını söyledim. O okurken ben kendimden geçiyor ve durmadan soru soruyordum. Eski yeniçerilerin kahramanlık hikâyelerini anlatan bu kitap, muhayyilemi adeta tutuşturdu. Bana eski zamanın askeri destanlarını açtı. Bu kitapta beni büyüleyen yan, belki kahramanlık yanından çok fazla olan doğulu hayalidir. Kitap, Afrika Seyahatnamesi kadar uzundu. Hemen okumaya başladım ve altı ayda ancak bitirebildim. Onda sadece olaylar değil güç, ses ve renkler beni kendimden geçiriyordu." (Adıvar, 1970, s.76).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

3. Hayatla Tanışma ve Gençlik Halleri

Babası Mehmet Edip Bey tarafından Üsküdar Amerikan Kolejine verilen yazarımızın kazandığı Batı kültürü ve dil zenginliğinin, kendisine tüm yaşamı boyunca büyük faydası olduğu açıktır. Okumaya son derece heveslidir ve dimağı okuduklarını kolay unutmamaktadır. Üstelik tüm bu malzemeyi en estetik ve etkili biçimde rahatlıkla sunabilmektedir. Sunumlarının yazılı veya sözlü olması da mühim değildir. Çünkü iki alanda da son derece kabiliyetli bir söz sanatçısı hüviyetine sahiptir, daha doğrusu ilerleyen yıllarda yazar-hatip özelliği bütünüyle ortaya çıkacaktır.

Yaşamının temelini oluşturan çocukluğunun anı zenginliği şüphesiz tüm eserlerine zemin hazırlamıştır (Şahin, 2011, s.1549-1580). Şimdi bu sözlerin biraz abartılı olduğu düşünülebilir; ancak sıralanan örnekler konuya biraz daha aydınlık tutacaktır. Hemen bir kesit çıkarılacak olursa; 1895 Büyük İstanbul depremini çocukluğunun ünlü” mor salkımlı ev”inde yaşayan Halide Edip tüm İstanbul’un çalkalandığı ve Haminesinin gazetelerinden takip ettikleri olayın ardından Mahmure ablasının müthiş düğününe geçer. Devrinin tüm özelliklerini taşıyan bir şölendir bu ve zihnine çok renkli objeleri yerleştirir. İki evde yaşamaktadır o dönemlerde ve Beşiktaş’taki eve döndüğünde Yemen’den kendisi için getirilen halayık ile karşılaşır. Reşe adlı bu kız 8-10 yaşlarındadır; sevinince ilkel danslar yaparak zıplamakta, hüzünlü Habeş havaları söylemektedir. Dahası da var; annesinin ölümünden sonra babasının aldığı hanımlar arasındaki müthiş rekabet de ruhi dünyasını önemli ölçüde etkiler. Daha sonraları eşi Salih Zeki Bey’in üzerine yeni bir eş alma teklifine boşanma ile cevap verecek ve kendisi asla geçmişte gördüğü kadıncağızların durumuna düşmeyecektir. Abla, teyze gibi adlarla tanımladığı babasının eşleri arasındaki tuhaf durumlar da onun geçmişinin bir parçasıdır ve konu ile ilgili satırlar gerçekten ilgi çekicidir:

“Abla enflüanzaya (grip) tutulmuştu. Bunun etkisiyle ilk defa aramızda yakın ve içten bir yakınlık belirdi. Babam beni Abla’nın karşısındaki yatağa yatırır, ikimize de sabaha kadar bakardı, çünkü ben de o aralık o hastalığı almıştım.

Babamın bu aralık Üsküdar’a gittiği bir akşam Abla’nın evlilik hayatının acı taraflarını ilk defa kavradım. Babam epey zamandır Üsküdar’a yalnız gündüzleri gidiyor, akşamları dönüyordu. Fakat o akşam dönmeyecekti. Çünkü Abla’nın harareti düşmüş ve Teyze de ikinci çocuğunu doğurmuştu. Babamın dört kızına eklenen bir oğlan, ailede hadise gibi bir şey oldu.

Bununla beraber babam da bir çocuğu sırf oğlandır diye sevecek yaradılıştta değildi. O, çocukların hepsini sever, bakılmaya muhtaç oldukları zaman, adeta bir ana duygusu ile onlarla uğraşır. Bütün bunlara rağmen Abla’nın, oğlu olmaması konusunun asıl içini yediğini o akşam anladım. Bir nevi kıskançlık ıstırabının nöbetine tutulmuş gibiydi. Benim ateşim çok yüksekti. Başımın çok ağrımaya rağmen onu saatlerce dinledim.

Abla’nın geçirdiği hastalıktan dolayı zaafına bir de, o geceki sinir nöbeti eklenmişti. Ona ne kadar acıdığımı anlatamam. Poligami denilen şeyin nasıl bir felaket olduğunu o geceki kadar duymuş değilim. O zamana kadar daha fazla Teyze’nin yüzüne vuran acıyı görürdüm. Halbuki babam da evlendiğinden beri bir an bile içi rahat olmamıştır. Herhalde bir kadının kocasının metresine karşı duyduğu kıskançlık, ortağına karşı duyduğundan bambaşka bir şeydir.

Abla’nın bu kıskançlık nöbeti sabaha karşı bir ölüm korkusuyla sonuçlandı. “Halide, ölüyorum, doktor istiyorum, Halide, kalk, babanı getir.” diye bağıyordu.

Yataktan sürüklenerek kalktım. Ellerine sarıldım, oturdum. Sokaklarda bir ölü sessizliği ve koyu bir karanlık vardı. Arada bir uzaktan köpek havlamaları işitiliyordu. Evde bir erkek yoktu, kadın hizmetçiler yatakta idi. Şafak söker sökmez gidip Peyker Hala’yı getireceğimi söyledim, azıcık sakinleşti. Sonra Kur’an’ımı çıkardım ve yüksek sesle bir Yasin okudum. O sessiz koca evde bu, ne garip yankılar yaptı. Fakat Kur’an’ın o ahengi hastanın sinirlerini gevşetti, gözlerini

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

kapattı. Ben de yavaşça giyindim, arka kapıdan duvarlara dayanarak Peyker Hala'ya gittim. Ateşli bir halde sokağa çıktığımdan dolayı beni bir hayli azarladı, fakat artık mesele onun kudretli eline terk edilmişti.” (Adıvar, 1970, s.99-100).

Bazı ruhbilimciler karakterimizle ilgili pek çok özelliğin daha çocuk yaşlarda, hem genetik hem de ortamdan kaynaklanan faktörlerle birleşerek oluştuğunu düşünüyorlar. Gerçekten de temiz, saf dimağlarımızın ilk uyanışlarının, ilk algılamalarının sonraki yıllarda hissedilmemesi mümkün değil. Alınan eğitim ve öğretimin de bu faktörler içerisinde yadsınmaz bir yeri olduğu muhakkaktır. Halide Edip gerçekten inanılmaz bir yetiştirme ortamında yaşama hazırlanmıştır. Babasının ona tuttuğu hocalar, piyano, felsefe, matematik, Arapça, Fransız-İngiliz Edebiyatı gibi son derece renkli ve zengin bir kültürel yelpazeyi oluşturmaktadır (Çitçi, 2009, s.655-668). Bütün bu hocaların varlığı ile beraber Üsküdar Amerikan Kolejinde aldığı eğitim ise esas tahsil yaşantısı olarak kendini gösterir. Belki de Halide Hanım'ın milliyetçi-dindar karakter yapısı; buradaki etkilenmelere karşı, kendi yapısı ve benliğinde oluşan yani kendine özgü faktörler olarak kuvvetlenerek yer etmiştir. Vatanına olan müthiş sevgisi, Müslümanlığın manevi kuvvetinden aldığı destek tüm siyasi aktivitelerinde itici güç olarak görevini yerine getirecektir.

Kolejdeki eğitiminin yanı sıra devam eden özel derslerini o dönemin önemli bilim adamları tarafından alma şansını yakalayan Halide Edip; Rıza Tevfik Hoca'dan başka ünlü matematikçi Salih Zeki Bey'den de öğrenimini destekleyici bir istifade imkânına sahip olur. Ancak kendisinin de ifade ettiği gibi bu durum sadece bir bilgi edinme olayı değil, ufuk açma ve konulara çok değişik perspektiflerden yaklaşma becerisini de ona kazandırabilecektir.

Evlilik hayatını hocası Salih Zeki ile gerçekleştiren Halide Edip bu yıllarda bu ünlü hocanın eserlerine yardımcı olmakta ayrıca Fransız edebiyatına ait eserleri incelemeye gayret etmektedir. İki erkek çocuğa sahip olduğu evlilik yaşantısında onun okuma-inceleme eylemlerinin aksamadan devam ettiğini görürüz.

Zola ve Shakespeare bu dönemde ilgilendiği yazarlardır ve psikolojik-felsefi bağlamda söz konusu yazarların fikirlerini çözümlenmeye, hatta tercümeyle gayret eder. Yazarımız edebi faaliyetlerini çocukları küçük olduğu dönemlerde dahi sıkı çalışmalarla sürdürmüştür. Üsküdar tarafındaki Sultan Tepesi, Burgaz, Beyoğlu, Beşiktaş gibi semtlerde yaşama çizgisini devam ettiren Halide Edip 1909'lu yıllarda Nuruosmaniye'de bir evde ailesiyle yaşantısını paylaşır. Peki ortam nasıl bir görünüm arz etmektedir? Meşrutiyet ilan edilmiştir, sevinç, keder, itirazlar da ülkeye hâkimdir. Tabii bunları dile getiren gazeteler de kamuoyunda yerini almaktadır.

Yazı çalışmalarını sürdüren Halide Edip'in yavaş, yavaş bu dönemlerden itibaren adı duyulmaya başlar. Hatta “Tanin” gazetesinde yazdığı yazılardan dolayı ölüm tehdidi bile alır. 31 Mart Olayı sonrası karışıklıklar, Halide Edip'in iki çocuğunu alarak İskenderiye ve Mısır'a uzanan bir yurttan ayrılma eylemini gerçekleştirmesine neden olur. Daha sonrasında ise tek olarak gerçekleştirdiği İngiltere gezisi vardır ki orada tanıştığı bilim adamları ile gördüğü yerlerin üzerindeki derin etkileri kendisi tarafından şöyle ifade edilir:

“Parlamentoyu gezdiğimde bende derin bir izlenimi oldu. Dünyanın en eski parlamentosu ister istemez benim gibilerde büyük bir saygı ve beğeni uyandırır. İnanıyorum ki, parlamenter sisteme doğru gidenlerin, onu kendilerine örnek olarak almaları doğru olur. İngiliz sistemi, halk arasında her zaman kanlı çarpışmaları önlemiş, özellikle idare mekanizmasını kişisel etkilerden uzak tutmak suretiyle memleketlerinin geleceğini korumuştur. Bu parlamento, aynı zamanda, memleketlerinin temeli olan milli geleneklerini söküp atmaya bir kuruluştur.” (Adıvar, 1970, s.144).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

4. Ruhi ve Fikri Bağlamda Çalkantılar

Bundan sonrasında Halide Edip'in öğretmen okulları ile ilgili çalışmaları ilgi çekicidir. Bu arada Bosna-Hersek ve Girit'in ardından da Trablus'un işgalleri İmparatorluğun karışık düzenini daha da sıkıntılı bir hale getirmiştir. Ve onun yaşantısında da bir girdap söz konusu olmuştur. İkinci eş almak isteyen Salih Zeki'den ayrılmış, ancak yeni yaşamını kurarken uzun süren bir rahatsızlığın sıkıntıları da kendisine eşlik etmiştir. Eserlerindeki iradeli, gururlu kadınları takip ettiğimiz yazarın çok yıllar sonra Ruşen Eşref Ünaydın'ın kendisiyle yaptığı söyleşide sarf ettiği şu sözler ilgi çekicidir: Kendisi Namık Kemal'e verdiği büyük değer yalnızca eserleriyle bağlantılı olmadığını; onun şahsiyetinde var olan mert, cesur, fedakâr ve idealist, kahraman ruhlu bir millet adamı olma özelliklerinin de büyük önemi bulunduğunu vurgulamaktadır. Toparlayacak olursak insani bazı hükümler ve kavramlar onun vazgeçilmezleridir ve şahsi zaaflarının önünde yer almaktadır. Burada bize tuhaf gelen Halide Hanım'ın kocası matematik ustası Salih Zeki Beyin tutumudur. Bu kadar donanımlı bir eş ile oldukça ilkel bir tutum olarak yorumlayabileceğimiz iki eşli yaşam modelini bağdaştırabilmesi müthiş zekâsıyla tezat arz etmektedir. Demek ki ne kadar tahsilli olursa da devlet ve cemiyet kuralları ve biraz de duygusal faktörler olayı yönlendirmektedir. Şimdi çok enteresan bir durum ortaya çıkmaktadır: Cumhuriyet kurulduktan sonra yapılan yenilik hareketlerini biraz fazla bulduğu söylenen yazarımızın bizzat başından geçenler aslında kadın hakları konusunda atılan adımların mükemmelliği konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. O dönem zarfında taşıdığı ruh hali kendisinin ağzından dökülen şu cümlelerle gerçekten çok iyi anlaşılabilir:

"Bu satırları yazarken o günlerde makalelerini ve hikâyelerini yatağının içinde yazan kadın bana yabancı gibi geliyor. Çocuklar akşamüstü Gedikpaşa'daki Amerikan Okulu'ndan gelince bu kadın, onlara, içindeki çocuklarına sarılmak isteğine, sırf öksürüğünü geçirmemek için üstün gelerek çalışır dururdu. Sonunda çocuklar Haminneye yemek yerlerken o kadın, o üzüntülü loşlukta, bütün maddi ve manevi acıları garip bir iç gülümsemesi ile seyreder dururdu. Biraz sonra akşam satıcıları, kadayıfçı, yoğurtçu ve sonra dilenciler Fazlıpaşa Yokuşu'nun kaldırımlarından Kumkapı'ya inerken, ayak sesleri birbirine karışır ve o tenha yokuşta çocukların okuldan dönüşü, o uzun güne, son verirdi.

Sokak seslerine karşı zaafım o günlerde başlar. Benim en çok hoşlandığım ses Cuma akşamları geçen bir kör dilencinininki idi. Yataktan kalkıp bakmadan, bir eli şakağında, başı bizim evin duvarında olduğunu ahenkli bir inilti ile (Ya Resulellah, ya Resulellah) diye başladığı zaman sezerdim. Hep saba makamından söylerdi. (Allah), kelimesi en güzel, en uzun ve boğazındaki nefes tükeninceye kadar sürerdi.

İtiraf ederim ki, bütün hayatımda hiçbir musiki sanatçısı ile bu kadar tabiatüstü bir ruh birliği duymuş değilim. O dahi kendini dinleyen biri ile bu birliği kurduğunu sezmiş gibiydi. Çünkü zaman zaman değneğini taşlara vurarak adeta "Dinliyor musun? Orada mısın?" der gibi biraz durur, sonra o garip dini ilahisini sürdürürdü.

Oradan, altı ay sonra seyahate çıktığım zaman, evde olmadığım ilk Cuma akşamı aşçıya "O yukarıda değil artık" demişti." (Adıvar, 1970, s.152).

Halide Edip'in yaşadığı yıllar siyasi ve askeri olayların en yoğun boyutlarda hissedildiği zamanlardır. Bütün bu olaylara belki de bir kurtuluşun rehberi olarak düşünülen fikir adamlarını da katmalıyız. Ülke henüz çok geniş sınırlarını da muhafaza etmektedir ve çeşitli milletlerin kaynaştığı renkli, karmakarışık bir ortam söz konusudur. Bu akımlardan da Halide Edip'in etkilenmemesi mümkün değildi. İlk ve önemli kitaplarından "Yeni Turan" Türkçülük akımının etkisi ile yazılmıştır. 1910-15'li yıllarda Ziya Gökalp ile olan dostluğunun bu etkilenmeyi getirdiğini söyleyen Halide Edip sonraları, daha gerçekçi bir milliyetçilik anlayışına dönerek farklı bir kulvarda yol almaya başlamıştır. Tabiidir ki İttihat ve Terakki Cemiyetinin tüm iyi niyetlerine

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

karşın ülkeyi iyi hesaplanmamış planlarla daha büyük sıkıntılara çekmiş olması her aydın gibi kendisinin fikirlerini etkilemiştir (Gözütok, 2010, s.410-448). O; ırkını, milletini sevmek kadar akılcı ve tutarlı bir politikanın da şart olduğu gerçeğini Anadolu’da Mustafa Kemal’in yanında bulacak, tüm gücüyle kurtuluş hareketinin içinde yer alacaktır. Şüphesiz fikirlerin değişimi ve olgunlaşması, olayların sebep- sonuç ilişkisi içinde gelişmesi ile bağlantılı olduğu için Halide Hanım da bu zinciri takip etmek durumunda kalmıştır.

“Yeni Turan yurtlarından birinde bir kadının muntazaman vaazlar verdiğini haber aldık. Araştırıp bunun Erenköy’ünde olduğunu öğrendim. Cuma günü söyleyecek ve herkese söyleyecekti. Bu, tabii yeni seçimde Yeni Turan’a kazandırmak içindi. Hemen bunu haber alır almaz yolu tuttum.

Haydarpaşa vapurunda, okuldayken tanışmış olduğum, şiddetli yeniden yana olan birkaç genç gördüm. Bunlardan birinin yanına yaklaşarak, böyle seçim hakkında lakırdı söylemek güç ve cesaretini kendisinde bulan kadının kim olduğunu sordum. Sorduğum genç, Erzurum’da bir küçük kaza kaymakamı Sabih isminde bir çocuktü. Soruma, yarı şaşmak, yarı alayla karışık bir şekilde gözlerini açtı:

-Fakat bugün konuşacak olan bizim başbuğ Oğuz, arada Kaya da konuşuyor. Kaya’yı hiç işitmedin mi?

-Hayır, monşer, hem başbuğ nedir, şu sizin “lider” mi?

Onun da Yeni Turanlı damarı kabardı. Sertçe:

-Bir kere “monşer” deme, rica ederim bu yabancı kelimeler sinirime dokunuyor. Sonra Kaya’yı bilmediğine hemen hemen inanmayacağım geliyor. Oğuz’u şükür biliyorsun.

-Ne bileyim ben! Şimdi cübbe maskaralığı altında Taş, Kaya, Ay velhasıl dünya örtülerinden ve yıldız bilgilerinden alınmış isimlerle birçok tuhaf Yeni Turan kadını var.

Sabih, kurnaz bir misyoner durumu ile başını salladı:

-Türklüğe ait şeyleri, asıl Türk kadınlarını bilmemeyi, senin gibi gençler, bir parti meselesi yaparsa, memlekete gerçekten yazık.

-Kes azizim; öfkelenirsen monşer bile derim. Sizin şu ünlü Taş Hatun mu, Kaya Begüm mü nedir, ona gel!

-Söyleyecek pek çok şeyim yok, Asım, dedi. Şu son on yıl içinde Yeni Turan kadınlarının çalışmasını görüyorsun ya, işte bunları biraz daha kendine mal eder de yakından incelersen, en önemli hareketlerin başında daima Kaya’yı görürsün. Kaya, en önce Erzurum’da açtığı Yeni Turan okulları ile aramızda tanınmaya başladı. Kendisine yardım eden beş altı kadın ile Erzurum’da ilk Yeni Turan okulunu açalı on yıl oluyor. Bugün orada on beş yirmi kadar Yeni Turan okulu var.

-Memleketi mezara sürükleyecek fena fikir yuvaları! Oldukları yerde hepsini yakmalı. Şüphesiz ki, bütün bu öğretim: “Yaşasın, yaşasın” ibaret! diye homurdandım.

Sabih hoş görür ve büyük:

-Aksine, dedi, hemen hiç politika yok. Pratik olarak ziraat, çocuklara gerekecek kadar ilk bilgiler ve en çok sağlık ve sağlığın gerekliliği üzerine kurulmuş öğretim, Cuma günleri sinematografla çocuklara ve köylü kadınlara en ilkel sağlık ve uygulamalı tarım konferansları.

-Anladım, nüfus çoğalımı ve Türk köylüsü toplulukları propagandası altında gene ne yapıp yapıp Yeni Turan politikası.

-Pekâla, olsun. Sen Kaya için bilgi istedin, şimdi de söyletmiyorsun, eğer isteğin politika kavgası ise, niyetim yok.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Sonra gene alaycı:

-İktidardaki Yeni Osmanlıların büyük “şahsiyeti” Hamdi Paşa'nın yeğeni ile kavga? Tanrı saklasın! Bu belki bana mevkiimi bile kaybettirir.

Sabah ile adam akıllı lakırdı edemeyeceğimizi anlayınca sustum, somurttum. Son zamanlarda iki parti arasındaki gerginlik o kadar artmıştı ki, iki partinin iki genci, birbirinin gırtlığına atılmadan hemen hemen lakırdı edemiyordu.” (Adıvar, 1973, s.19-21).

Yeni Turan'da Türk ırkının efsanevi bir tablo halinde gelişmesi fikirleri incelenirken tarihsel faktörler de gündemde tutulur. Ancak ilgi çeken öge bu tablo içerisine yerleştirilen bir beraberliğin acıklı öyküsüdür. İçeriği hakkındaki fikrimizi kitaptan küçük bir bölüm ile pekiştirelim: Yazarın bizzat ifadesine göre Yeni Turan bir ütopyadır ancak Cumhuriyetimizin ilk yıllarında kadınlarımızın elde ettiği haklar göz önüne getirilecek olursa hayallerin gerçeğe dönüştüğü de kabul edilebilir. Yazar emek ve sadelik kavramlarını demokratik bir Türkiye'nin önde gelen özellikleri olarak vurguluyordu. Kitaptaki “Kaya” adlı kadın karakteri, yazarın çoğu eserlerinde göreceğimiz idealist ve güçlü bir modeldir ve şunu ilave etmeliyiz ki Halide Edip de bu kahramanların özelliklerini parça parça benliğinde taşır.

Halide Edip fikri unsurlar işlediği romanlarda ona eşlik eden sağlam konulu aşk hikâyelerini de ustaca örgüleme başarısı gösterir. Hatta fikirlerle duyguların mücadelesi kitabın tümünü etkisi altına alan genel bir akış halinde okuyucuyu etkiler. Savunulan düşünceler yazarın güçlü bilgi ve felsefe dünyasından derlenmektedir. Yaşantısında yer alan gönül kırıklığı ise ona duygusal konularla ilgili temaları derinliğine inceleme fırsatı sağlar.

1912 Balkan Savaşlarına gelinmiştir ve hezimetin acı sonuçları tüm Trakya ile İstanbul'da hissedilmektedir. Aşağıda yer alan bölüm yazarımızın konu ile ilgili intibalarına yer vermektedir, vatan sevgisinin gücü satırlarında çok samimi bir şekilde kendini hissettirir.

“Bu savaş kadar fena idare edilmiş tarihimize görülmemiştir. Makedonya muhacirleri panik içinde İstanbul'a sığındılar, camilere doldular. Aynı zamanda ordu da dahil, ortada bir kolera salgını başladı. O kışın İstanbul'daki sefalet inanılmayacak kadar korkunçtur.

Haminne, Kâbe toprağı diye Üsküdar'a geçti. Mahmure Abla da çocukları ile beraber Üsküdar'da idiler. İstanbul'dan birçok aileler ayrılıp gidiyorlardı. Çünkü Bulgar Ordusunun İstanbul'a girmesi gibi korkunç bir ihtimal ağızdan ağza dolaşıyordu.

Ben, Nakiye Hanım'ın Fatih'teki evinde Teali-i Nisvan Cemiyeti'nin yardım ve hasta bakıcı kolunu düzenlemeye çalışıyordum.

Bu ilk kadın kolu bazı aydın kadınlar ve öğretmenler tarafından kurulmuştu. Amaç daha fazla fikir gelişimi yolunda idi. Küçük merkezinde Fransızca, İngilizce dersleri verildiği gibi aynı zamanda çocuk bakımı ve ev bakımı hakkında da bilgi veriliyordu.

Gedikpaşa Amerikan Okulu'nda Madam Marden ve Vowen, İngilizce derslerini üzerilerine aldıkları gibi, okulun salonunu da kadınlara konferanslar verilmek için açmışlardı. Burada aşırı feminizme kaçan bir eğitim olmakla beraber, gürültüden, şöhret avcılığından çekiniliyor, ölçülü bir orta yol tutuluyordu.

İşte bu kulüp otuz yataklı küçük bir özel hastane kurdu. Evi bize üyemiz Mihri Pektaş temin etmişti. İki kadın kulüp üyesinin eşleri olan bir profesör ile bir eczacı da gönüllü olarak bize yardım ediyorlardı. Buraya sadece erleri alıyorduk. Çünkü Türk kadını bu nevi hasta bakıcılığa ilk defa o günlerde başlıyordu. En küçük dedikodu en büyük skandala yol açabilirdi...

Ben her sabah Fatih'ten yürüyerek Sultanahmet civarındaki bu hastaneye geliyor ve akşamları geç vakitlere kadar burada kalıyordum. Issız ve çamurlu sokakların köşelerinde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015*

duvarlara dayanarak yürüyen yaralı erlerden, tir tir titreyen göçmenlerden başka kimseyi göremiyordum.

Millette ve memleketime herhangi bir durum içinde kalbimdeki sevginin gerçek anlamını o günlerde anladım. Bu sevginin siyasi düşünceler, ideolojiler ile hiçbir ilgisi yoktu. Bu sevgi, herhangi bir ananın ilkel ve tabiattan gelen, elde olmayan kudret ve hâkimiyetini anlatıyordu.

Arkamda Haminne'nin bol çarşafı, hastaneye gelirken tek başıma Sultanahmet Meydanı'nda durur, içimde sonsuz bir hüznle minarelere bakar, bir yabancı ordunun bu diyara girmesi ihtimali kalbimde öyle bir acı uyandırır ki, yüz üstü yatıp taşları öpmek isterdim. Evet, beni bu yerden hiçbir yabancı kuvvet ve tehlike ayıramazdı. Bu toprakların alın yazısını daima paylaştık ve paylaşacağız.

Hastaneye gelirken aldığım gazetelerde her sabah yeni bir hezimet haberinden başka bir şey yoktu. Fakat hastaların yanına sakin bir yüzle gidiyordum. Yanlarına gitmeden önce Anadolu'ya hasta neferlerin bana birer çocuk gibi gelen yüzlerinde haber soran endişeyi görür gibi olurdum.

“Merhaba hemşire. Bugün nasılsın, hı?”

Bu, nasılsın sorusunun arkasında hiç şüphesiz “cepheden ne haber var” sorusu vardı. Verilecek cevap yoktu, fakat doktorla beraber güler yüzle aralarında dolaşır, ağır yaralıların yaralarını sarar dururdum.” (Adıvar, 1970, s.159-160).

Bu satırları takip ederken içinde yaşadığımız sınırlar dahilindeki ve haricindeki fikri değişim yani insanlığın düşünce tarihinin ve davranışlarındaki farklılığın boyutları inanılmaz ölçülerde.

20. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun yayıldığı coğrafyada yaşayan nüfusun sonu gelmez mücadeleler, savaşlarla boğuştuğu görülüyor. 1789 Fransız İhtilali'nin dünyaya getirdiği milliyetçilik akımının sonucu olan etnik mücadeleler ve sonrasında açgözlü devletlerin toprak isteyişine karşı engel olma savaşları diyebileceğimiz uzun ve yıpratıcı harpler. 1912 Balkan savaşlarının Rumeli'den savurduğu insanlarımızın İstanbul'daki biçareliğine sonrasında I. Dünya Savaşı'nın ağır cephe sıkıntıları da eklenmiştir. Yazarımızın kendi kuşağının insanları ile beraber yaşadığı bu dönemlerde çoğu zaman yegâne dayanma unsurunun, sonu olmayan bir vatan sevgisinden ibaret olması düşündürücüdür. Gözlemediğimiz; şahsi ihtirasların hiçliği ve onun yerine tüm ulusun felahı, dirliği fikrinin canlılığıdır. Halide Hanım da bu olağanüstü günlerin şüphesiz en doğal ve yerinde bulunan şahsiyetlerindedir. Bu özelliği ile de' ne olursa olsun muhakkak bir çarenin zuhur edeceği' düşüncesine Çanakkale savaşlarından sonra iyice inanan vatanseverlerin arasına 'himaye edilen devlet' fikrini tamamen terk edip güçlü bir şekilde katılmıştır.

Daha ileriki bölümlerde onun Ankara'ya, Milli Mücadeleye katılım öyküsünü incelerken, Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu sosyal ve idari çaresizliğe Halide Edip'in gözleriyle baktığımızda bizi derinden etkileyen gözlemler söz konusu olacaktır. Ancak daha öncesinde onun aile yaşantısına ve hatta hepimizin yakın bağlantılarına yönelik kapıları aralıyoruz: Şüphesiz hepimiz doğduğumuz andan itibaren insanlarla yaşıyoruz ve onlarla tüm yaşantımızı sürdürüyoruz. Halide Edip Hanım için de bu kural geçerlidir ancak o, ilişkilerini aile-toplum-egitim yerleri gibi kurumlarla gerçekleştirirken en detaylı ve duyarlı yaklaşımlarını büyük bir canlılıkla yazıya dökme başarısını da göstermiştir. Bunları okuduğumuz zaman anlayabiliyoruz ki insanların, yıllar öncesinde ve sonrasında bazı konular hep ilgisini çekecek, üzecek, sevindirecek hatta içini titretecek. Yazarımızın haminesi ile arasında geçenlerden bahsettiği aşağıdaki satırlar, pek çoğumuz tarafından değişik biçimlerde yaşansa da bazı naif duyguların canlanması da söz konusu olmaktadır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

“Haminne (büyükanne) de tabii benimle beraberdi. Fakat onunla ilişkim biraz azalmıştı. Gündüzleri ders veya konferans veyahut kuliip, çoğu vaktimi alıyor; evde olduğum günlerde de birçok dost veya arkadaş geliyordu. Bu yenedünya gençlerini, özellikle kadınlarını fena halde yadırgıyordu. Giyinişleri, durumları, bütün davranışları Haminne'nin zevkine, insan ilişkilerine dair inanışlarına hiç uymuyordu.

Haminne'nin içinde adeta bu acayip yenedünyada horlamaya uğramış, fazla oturmuş bir misafir hissi belirmişti. Bu, kollarını sallayarak yürüyen, erkeklerle konuşan ve arkadaşlık eden, ellerinden sigara düşmeyen kadınlar, hep ona yabancı geliyordu.

İşte ben, geceleri herkes yattıktan sonra odamda yazı yazarken (Daha önce de bahsetmiş olduğum gibi) Haminne yanıma gelir, konuşmak isterdi. Fakat ben konuşmazsam odasına boynu bükük döner, benim de onu kırmış olmak acısı içimi yakardı. Ertesi akşam, kapıda görür görmez hemen yazımı bırakır, içeriye çağırır ve uzun uzadıya konuşurdum.

Bugünlerde herhalde seksen yaşını bulmuştu. Fakat hala sağlığı yerinde, her zaman temiz ve zarif, her zaman entarileri ütülü idi. Ve beş vakit namazının hiçbirini geçirmezdi.

Bu konuşmalarda onun Beşiktaş'taki Mor Salkımlı Eve karşı duyduğu özlemden doğan konular beni en fazla sürüklerdi. Çünkü benim de içimde hemen Mor Salkımlı Ev anıları uyanır, baştanbaşa pencerelerini, geniş odalarını, beyaz perdelerini, uzun minderini görür gibi olurdu. Birdenbire, küçük yazı odamın kalın perdelerini, kanepelerini yadırgardım.

Fazlıpaşa'daki evi değiştirmek imkânı olmadığını ikimiz de bildiğimiz halde, ikide birde, büyük bahçeli, eski biçim bir ahşap ev aramaya çıkardık. Ev gezmek onun en büyük zevkiydi. Bir gün beraber ev gezerken, Sultanahmet civarında ikimizin de muhayyilesini oğsayan bir tanesine rastlamıştık.

Bu ev, Sultanahmet Camii'nin arkasındaki dar bir sokakta idi. Onun da çifte merdivenleri, mor salkımlı pencereleri, mermer kurnalı bir hamamı vardı. Evi tutmadık. Bununla beraber Sultanahmet minarelerinin ışıkları yandığı, ezan sesleri geldiği, ramazan günlerini o evde yaşıyormuş gibi hissederdik.

Bize gelen misafirler arasında, Haminne'nin tek konuştuğu erkek eski İstanbul tutumunu yaşayan ve artık aile doktorumuz durumuna girmiş olan Dr. Adnan'dır. O zaman kendisi Kızılay'da idi. Nuruosmaniye'de Dr. Hikmet ile birlikte bir yazıhanesi vardı. Haminne onu bilhassa merhum Kemal Dayı'ya benzetirdi.” (Adıvar, 1970, s.169-170).

Halide Edip ikinci eşi olarak hayatını birleştireceği Dr. Adnan'la bu yıllardan itibaren arkadaşlığını ve dostluğunu sağlam temeller üzerine kurma mutluluğunu yaşar. Çalışmalarını da kesintisiz sürdürmektedir. Yukarıdaki satırlarda temas ettiğimiz' toplumu ayrıntılarıyla gözlemleyerek nakletme' ustalığı onun bu günlerinde yaşamış olduğu bir anıyla canlanarak karşımıza çıkıyor... Yazarımız ciddi bir kalemdir, bu gerçeği belki burada yinelemek bile gereksiz ama aşağıdaki satırlarda sanki muzip bir mizah yazarının başarılı anlatımını tespit ediyoruz.

“Evkaf okullarını eski mahallelerde teftişe gittiğim zaman, genellikle eski, uzun ve bol bir çarşaf giyer, yüzümü açık bulundururdum. Fakat o sabah Arasta'dan geçebileceğim aklıma gelmediği için, biz yaştakilerin bu mahallelerin hoşuna gitmeyen modern kılığını değiştirmemişim.

O dar sokakta bir alay kız çocuğu, aşağı yukarı piyasa ediyorlardı. Paramparça basma entarili, çıplak ayakları eski takunyalı, ağızları sakızlı, fakat sakızla birlikte kelimeleri de çiğneyerek birbirlerine laf atan çocuklar.

Bir tanesinin kucığında, kendisinin yarısı kadar bir çocuk. Bir tanesinin elinde (muhakkak çalmış olacak) bir şık şemsiye, o günün sosyete hanımlarını taklit ederek kırıyor, süzülüyorlardı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

O günün aydın sayılan kadın sınıfının bu kadar gülünç olduklarını ancak bu çocukları görünce anladım. Anlaşılan o sokağa orada oturanlardan başka pek kimse girmiyordu. Beni görür görmez hemen taklide ve alaya başladılar. Şemsiyelişi bağırarak diyordu ki:

‘Bak, bak başında bir kazan (saçımın tepeme toplanmış olması) arkasında bir peştamal(bu da çarşafın darlığına işaret) Hah, hah, hah.’

Birden bire hepsi beni taklide, bana bağırarak söz atmaya başladılar. Bu bana realist bir komedi parçası gibi geldi. Mümkün olsaydı modaya uygun çarşafı atar, ayaklarıma takunya geçirir, onların alaylarına katılırdım. Fakat bunda alaydan başka bir de tehlike işareti vardı. Yani çarşafımı parçalamaya, beni taşlamaya hazır oldukları yüzlerindeki hınç anlatan ışıltıdan belli oluyordu.

Hemen peçeyi kaldırdım, onlarla konuşmaya başladım. Herhangi insan sözünün siyah bir peçeden daha büyük bir etkisi vardı. Çünkü gözleri, yüzü kapalı bir insana hücum etmek, hatta parçalamak herhalde gözlerini size dikmiş, korkudan yüzünde eser olmayana sataşmaktan çok daha kolaydır.

Vücudu ile şık hanımların yürüyüşünü taklit için acayip biçimde kıvranan, kırıtan şemsiyeli kızın yanına gittim, arkam duvara dayalı:

‘Bu ne güzel şemsiye’ dedim. Onların alayına katılmak, onlarla beraber gülmek, alay etmek, bu azgın çocuk topluluğunu bir an için durdurdu. Fakat dayandığım duvardan uzaklaşmak için en küçük davranışa karşı tetikte görünüyorlar, elleri taş almak için yere uzanıyordu. Benim yerimde kımıldanmadığımı, ellerindeki taşa önem vermeden konuştuğumu, yani kaçmayı tasarlamadığımı görünce duraladılar. Fakat o an, şemsiyenin düşmanı olduğu anlaşılan kucağında çocuk taşıyan kız gene başladı:

‘Kafasında kazan...’

Şemsiyeli hemen atıldı:

‘Sen sus yüzüz, arsız. Senin ablanın da çarşafı dar. Hem de kırmızı. Camiye bile öyle gidiyor. Yüzüne düzgün bile sürüyor.’

‘Sürer ya. O güzel. Senin gibi maymun suratlı değil ya’

Şemsiyeli kabardı:

‘Maymun suratlı sensin... Ablanın suratı kapkara. Düzgün sürünce, yoğurtlu patlıcana benziyor.’

‘Hah, ha dostu var. Ondan para alıyor mu? Cevap ver, yoksa taşı kafana indiririm.’

Şemsiyeli bana döndü:

‘Kucağındaki çocuk bir çingenenin piçi.’

Artık bu kavga kalabalığının dikkatini benden biraz uzaklaştırmıştı. Ben de arkam hala duvarda, yan yan ilerliyordum. Bunu görünce aralarından kurtulmam ihtimali hemen hepsini birden benim aleyhime birleştirdi. Şemsiyeliye bir ağızdan bağırıyorlardı:

‘Utanmıyor musun, yabancidan yana oluyorsun!’

Ben artık şemsiyeliyi tutmaktan başka çare olmadığını anladım. ‘Ablasının dostu kim?’ diye sordum.

Çocuklu yüzüme bağırırdı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

'Sana ne? Arabacı Nuh, anladın mı? Kırmızı çarşafı da düzgünü de o getiriyor. Sorarım sana, onun ablasının dostu var mı bakayım?'

-Arabacı Nuh hepsini birbirine kattı. Biz, sokağın sonuna kadar(ben sırtımı duvardan ayırmayarak) kaymıştık. Bu gürültüyü duyan ve kalabalığı gören bakkal ve kasap ellerinde birer sopa ile imdadıma geldiler. Kalabalık onları görünce çığlık atarak dağıldı.

Kasapta ortaçağda bir kadın kurtaran şövalye gururu vardı.

'Bu sokaktan bu kıyafette geçmeyin ha. Ben birçoğunu taşlanmaktan kurtardım.

Kasabın bu iddiası belki de böbürlenmekten ileri değildi. Fakat tavsiyesi pek yerinde idi. Fatih, Cihangir ve Kasımpaşa'da yüzüm açık, bol ve eski bir çarşafı dolaşırken, çocuklar çevremi alır, bana yol gösterir, 'hanım teyze' diye bana sokulurlardı.

Ben eski Evkaf okulunun öğretmenlerini değiştirmeye karşı durmuş, sadece onlara kurs açmayı istemiştim. Evkaf da bunu kabul etmişti. Bu usulün iyi sonuç verdiğini çok geçmeden memnurlukla gördüm. Bize bağlı Evkaf öğretmenleri arasında sıkı bir birlik sağlanmış, yerlerinden emin genç, ihtiyar hepsi kurslara büyük bir hevesle gelmişlerdi.

Bu okulların arasında Cihangir'de, dikkate değer bir öğretmenin başında bulunduğu okul vardı. Onu hayli sık teftiş ederdik. Her halde kibar bir aile çocuğu, belki sırf maddi ihtiyaçtan, belki de sırf karakterinden doğan bir özellikte bu mesleğe girmişti. Adı Fikriye Hanımdı. Arapça ve Farsça bilir, kültürü yüksek ve tarih bilgisi de dikkate değerdi.

Yüzünde hiç unutamadığım, daima ciddi, fakat değer bir anlam belirten hoşgörü vardı.

Okulu çiçekle dolu, yerleri hep ovulmuştu, pencerelerinde kar gibi beyaz perdeler vardı. Erkek yavruların hepsi birer efendi, kızların hepsi o zamanın deyimi ile birer hanımdı. Çiçeklere onlar bakar, okullarıyla övünür ve konuşmalarında tabii bir nezaket hissedilirdi. Bahçeleri, Boğaziçi'nin tepesine bir kartal yuvası gibi kurulmuş, oradan aşağıdaki bahçelere, nihayet Boğaz'ın kıvrılıp giden mavi sularına bakardı. Bu bahçede özellikle karanfil ve kıpkızıl sardunya çiçekleri görülürdü. Oğlan çocukların elleri ile yaptıkları küçük tahta iskemlelere oturup oyunlarını seyredebilirsiniz. Gariptir ki, bugün bütün dünyada çocukları boş saatlerinde elleri ile çalıştırıp onları meşgul etmek bir akım halini almıştır." (Adivar, 1970, s.175-178).

5. Milli Mücadele Öncesi Arap İllerinde

Bu çalışma yıllarında gördüğü Fikriye Hanım gibi çalışkan ve bilgili hanımlar genellikle kuvvetli şahsiyetleriyle onun romanlarında karşımıza çıkmışlardır. Ve gözlemlediğimiz gibi çoğu romanın gereklerinden doğan ilavelerle donatılmış olsalar da özde gerçek şahsiyetlerdir. Çoğu başlı başına bir anlatımı hak eden bu kadınların içinde muhakkak ki en kutsal ve saygın konumda olanı "Vurun Kahpeye"nin Aliye'sidir. Kurtuluş Savaşında cahil ve mürteci bazı kasabalı tüccarın kışkırtması ile taş ve sopayla öldürülen genç öğretmen aslında düşmana büyük darbe vurulmasını sağlayan bir kahramandır. Gerçek ortaya çıkar, suçlular cezalarını çekerler. Kitabın sonunda yer alan mektup, Aliye öğretmenin nişanlısı Tosun tarafından arkadaşısı Ali Bey'e yazılmıştır ve pek çok ayrıntıyı da satırlarında anlatmaktadır:

"Kardeşim,

Cephaneyi atmak için 24 Ağustos akşamı kasabaya gelince büyük bir zaaf gösterdim: Görevimden önce sevgilime gittim. Orada olduğumdan kuşkulananlar, evi sardılar. Kasabada kalmak, tutulmak belki de ordumuzun felaketi demek olacaktı. Dönüş yollarını kesen köprüyü atamayacaktık; cephaneleri ellerinde kalacaktı. Bu korkunç durumdan beni Aliye kurtardı. Duvardan atladı. Çemberi kaldırttı, bilmiyorum. Onun çektiği azabın, yaptığı fedakârlığın derecesini ölçebilecek gücüm yok. Bana büyük fedakârlığı temiz kalarak yaptığını tekrarlayacak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

olan güzel dudakları, artık ebediyen susmuş bulunuyor. Fakat bana yemin etti ve onun yemini, herkesinkinden büyük bir yemindir.

Sana rica ediyorum: Onun mezarını yaptır ve kasabada iyilik ve fedakârlık anıtı gibi yaşadığı temiz ismini geri ver. Ordunun kurtarıcısı, cephanenin atılmasını hayatı pahasına, en korkunç bir facia, belki ebedi bir leke karşılığında alan büyük bir kadın olduğunu ilan et! Ben değneklerime dayanarak memleket savaşında daha içten, daha fazla imanla bir fedakârlığa dayanan bir savaş açabilmek için kuvvet ve sıhhat toplamaya gidiyorum. Gönülsüz odasının altın salkımlarından süzülen ışık içinde menekşe gözleriyle sevdiğim, bir kız çocuk kadar küçük ve zavallı, fakat en büyük bir kahramandan kahraman, bu şehit kızı, kalbimde götürüyorum. Dudaklarımda onun tekrarladığı kelimeler var. Ben o kelimelerin bu topraklar üstünde gerçekleşmesi için hayatımı vereceğim:

“Toprağımız toprağım, evimiz evim. Burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billahi!” (Adıvar, 1963, s.143-144).

Fark edildiği gibi yazarımızın eğitim – öğretim dünyasının tam içinde yer alarak bilgi birikimi ile beraber okul yaşamı düzeni konusunda da aktif faaliyetlerde bulunmuştur. Kendisine yettiği okulun bu konudaki yeterli ve yerleşmiş uygulamalarının birikimi ile beraber özel yeteneğinin ve sonsuz vatan, insan sevgilerinin eşlik ettiği muhakkaktır. Halide Edip Adıvar, Arap illerinde sürdürdüğü öğretmenlik yıllarında çok değişik yerler görür ve ilginç insanlarla tanışır. Bu toprakların 1916-1917’li yıllarda içinde bulunduğu kargaşa ve harp koşulları göz önüne alındığında; yazarımızın iradesinin ve yapıcı gücünün, kabiliyet üstünlüğünün vurgulanması gerekir. Sadece siyasal durumun değil, tabiat şartlarının değişikliği ve çarpıcılığı da dikkat çekicidir. Yazarın okuyucularına bütün bunları başarılı bir şekilde aksettirebilmesi ise onun güçlü kalemi olarak yorumlanmalıdır. Şimdi Halide Edip’in notlarına yer verelim:

“Nihayet çölün ortasındayız. Uçsuz, bucaksız çöl, insana, adeta bir kendinden geçme içinde, hiçliğini duyuruyor. Tepemizdeki kubbenin maviliği ufukları yakan kızıl bir alevle nasıl birleşiyor. Çevre gittikçe daha sıcak, renkler daha azgın bir alevle karışık, dağlar daha sık. Nihayet renkler parlak bir altın ışığına kavuştu, gökyüzü şimdi mavi bir ateş, uzun saatler çevrede hiçbir yaşama belirtisi görünmüyor. O kadar ki, insan pekâla çölün henüz yaratılmış olduğuna inanabilir.

Behçet Bey, bana bu ıssız yerlerde bazı kum kümelerini göstererek, Kanal seferinde ölen erlere ait olduğunu söyledi. Bunlar şimdi tamamen kaybolmuş olacak. Varsın kaybolsunlar. Esasen bu erlerin hayat yolunda herhangi görev uğruna, ne kadar yüksek bir şekilde canlarını verirlerse versinler, onların şerefleri, sultanların ve paşaların ün ve şanlarının malzemesi değil midir? Esasen en büyük şan, en durucu hayat unsuru, fertlerin ruhlarındaki sönmeyen canlılık değil midir? Ve bu ateş Tanrı göstermesin, fertlerin içinde sönerse sultanı da, paşası da, tarihte yer alan bütün büyükleri de arkeolojinin bir konusu olmazlar mı?

Çöl ile o günden beri ilişkim, bende garip bir etki bırakmıştır. Ne zaman çevremdeki hay huy, kavga ve şamata dayanılmaz bir hale gelse, çölü düşünerek biraz dinlenirim. Oradaki yalnızlık ve sonu olmayan bir durgunluk bana yorgun bir ruhun tek sığınağı gibi gelir. Bütün varlığın kaynağı ve yaratıcısı olan Tanrı, çölde insana ne yakın geliyor. Tanrı tarafından gönderilmiş dinlerin çölün çevresinde bu mucize güzellik içinde şekil aldığına o günden beri hiç şaşmıyorum. Behçet Bey, bana buradan vaktiyle Musa peygamber ve Yavuz Sultan Selim’in geçtiğini hatırlattığı zaman pek de ilgi duymadım. Peygamber veya padişah veya herhangi bir kişi orada kendisini milyarlar ve milyarlar içinde bir tek kum tanesi gibi duysa gerektir, diyordum.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Bundan sonra her küçük istasyonda durduk. Hepsinde küçük bir misafirhane, su ve yeşillik vardı. İstasyondan ayrılır ayrılmaz sıcaklar arttı. Renkler azgın ve göz kamaştıran parlaklıkları ile insanın kafasına hakim.

O gün öğle vakti Haffir istasyonuna erişmek, Doktor Hasan Ferit'in Kızılay hastanesini görmek istiyorduk. Biraz yükseklikte beyaz hastane çadırları, uzaktan göze çarpıyordu. Doktor Hasan Ferit'in kendisi Hamdullah Suphi ile beraber bizden önce Kudüs'e gitmişlerdi. Bütün zorluğa rağmen hastanenin intizam ve temizliği şaşılacak gibi idi. Sıcak artık dayanılmaz dereceyi bulmuştu. İnsanın nefesi ağzını yakıyor, kuma çıplak ayak basmanın imkanı yok, zira yer ateş olmuş.

Öğleden sonra çölün sıcaklığına nasıl dayanabildiğimizi Tanrı bilir. Fakat akşamın, gözü gönü alan başka renkler ve güzellikler ziyafeti var.” (Adivar, 1970, s.201-202).

Evet... Artık elimizden çıkmak üzere olan bu yerlerde belki de Osmanlı İmparatorluğunun yüzyıllar boyunca akıttığı nimet ve merhametin son kalıntıları da bu güçlü kadın eli ile sunulmaktadır. H. Edip bizzat kendi gözlemediği ve anlattığı bilgilerle bu savımızı tekrar tekrar ortaya koyar. İşte bunlardan bir tanesi:

“Türk idaresinin kuvvet ve sükûnunu en fazla, Meryem Ana'ya ait olan kilisede duydum. Kocaman ve yüksek bir pencerenin camundan, yerdeki dört köşe kırmızı halıya güneş yansımıştı. Cemil Bey bu kutsal halıya basmadan çevredeki mermerlerin üstünde dikkatle yürüyordu. Kilisenin altına inen bir merdivenden konuşma biçiminden Arap olmadığı anlaşılan birinin okuduğu Kur'an sesi kulağımıza çarptı. Güneşten kaçarak loş merdivenin basamağına oturmuş, Kur'an'ı dizlerinin üzerine açmış, sakın yüzlü bir adam tatlı bir sesle Kur'an'ını okumaya dalmıştı. Bu adam, bu kilisede, bu kırmızı halıda, çeşitli mezhebe bağlı Hıristiyanlar'ın birbirinin sınırlarına ayak basmamalarını, aralarında kavga çıkarmamalarını kollamakla yükümlüydü. Bana dedi ki:

“Biri ötekinin sınırını bir parmak aşsa kan çıkar, bakın şu pencereye. (Pırl pırl yanan camiye gösterdi.) Orası belki yüzyıllardan beri kir ve örümcekten simsiyahtı. Hiçbiri dokunmaya cesaret edemiyordu. Hepsi orayı temizlemek hakkının kendine ait olduğuna inanmıştı. Aralarından biri Tanrı korusun bu camı temizlemeye kalksa muhakkak kan çıkardı.

O halde orasını kim temizledi? diye sordum.

Güldü ve dedi ki: İki ay önce buraya Enver Paşa gelmişti. Mezhep reislerinin hepsini çağırdı. Bu camı temizleyin dedi. Hemen bir kavgadır koptu. Kim fırçalayacak, kim su taşıyacak, aralarında bir türlü karar veremiyorlardı. O zaman Enver Paşa Türk askerlerinin bu yerin koruyucusu sıfatıyla bu işi yapacaklarını söyledi ve camlar bir saat içinde tertemiz oldu.” (Adivar, 1970, s.207-208).

Yukarıda okunanlar insana bir film gibi akan karelerle beraber değişik düşünce ve fikirleri de yanında taşıyor. Irkların genç bireylerinin taşıdığı karakteristik özelliklerin günümüze uzanan etkisi bizi şaşırtmakta. Ancak hayretle fark ediliyor ki düzen ve dirliğin temel faktörleri; idari mekanizmanın güçlü, yeterli ve adaletli oluşu ile doğrudan bağlantılıdır. Peki buralarda neler gelişmektedir; harbin, sefaletin, iç karışıklıkların büyükleri vurduğunu biliyoruz ama küçüklerden söz açmak gerekirse karşımıza neler çıkar? Bu sorumuza en güzel cevabı yine Halide Edip'in yazdıklarından yola çıkarak bulmamız mümkün:

“Değil sadece Arap diyarında, öbür yerlerde de, hangi cepheden alırsanız alınız, Aintoura yetimler evindeki hizmetim kadar ruhumu rahatlandıran olaylar pek azdır. Çünkü oradaki, acı çeken insanlar hep insan yavrularıydı. Hepsi, hiç bir suçu olmadan inanılmaz dert ve çaresizlik içinde kıvranıyorlardı. Daha önce de dediğim gibi oranın müdür ve müdürün seçtiği heyeti yetimler evine yerleştirdikten sonra, benim görevim sadece müfettişlik olacaktı. İstanbul'dan gelen heyetin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

ocağın ilk haftasında işe başladıklar zaman, yetimler evi inanılmaz bir yoksulluk ve pislik içindeydi. İntizam diye bir kavram yoktu. Bütün idare A'dan Z'ye kadar, iki tane iyi yürekli fakat elinden bir şey gelmez kadın, birkaç erkek, bir düzine askere bırakılmıştı. Sekiz yüz küsur çocuğun beş yüzden çoğu hasta idi. Her çocuk, bazen üç çocuğun kullandığı yataklar, her eşyanın üstü bit içinde. Hatta taş koridorda yürürken, önünüzde hareket halinde akıp giden bit akışına basıp geçerdiniz. Bu satırları yazarken, Borodin'in son günlerde çıkan anılarındaki bir parçanın ne kadar realiteye yakın olduğunu o günlerde, yetim çocuklar cehennemini görmüş olanlar anlayabilirler. "Kuvvetleri ve yiyecekleri yoktu; kuvvetleri yetse bitleri yerlerdi, fakat bitler daha kuvvetli olduğu için onları yedi." Bununla beraber Aintoura'da yiyecek yok denilemezdi. Fakat gıda hiç de bir düzene sokulmamıştı. Çocukların bir kısmı Skorpit'e tutulmuştu. Çocukların hemen hepsi, küçük, büyük, hasta veya ayakta, artık insan yavrusu olmaktan çıkmışlardı. Hayvanlar nasıl bütün ihtiyaçlarını her yerde yaparlarsa, bu çocuklar da, açıkça, yatak içinde ve dışında, aynı şeyi yapıyorlardı. Kıyafetlerinden ve yüzlerinden bazı çocukların hangisi kız, hangisi oğlan bilemezsiniz. Fakat garip bir alışkanlıkla kız çocukların bazıları, belki aileleri tarafından, vaktiyle delinmiş olan kulaklarının deliğinden, bir tire parçası geçirmiş, küpe gibi bağlamıştı.

İşte bu durum, İstanbul'dan gelenleri şaşırtmıştı, hatta ürkütmüştü. Bununla beraber dayanılması hemen hemen elden gelmeyen bu durum karşısında, bir şeyler yapmaya da çalışmışlardı. Müdür önce bir etüv istedi, eşyayı dezenfekte etmeye başladı, kaynaması elde olan her şeyi kaynatmak için elinden geleni yaptı. İşte bu günlerde, cepheden, bize verdikleri doktor Lütfi, Tanrı'nın bir inayeti oldu. Bitler, imha edildi, imkân dairesinde bulaşıcı bir hastalık halini almış olan murdarlık elden geldiğince sona erdi. Fakat her şeye rağmen çocuklar gene aynı garip vaziyette idiler.

Müdürün maneviyatı hızla sona eriyordu. Onları, tavır, hareket bakımından, yani maddi ve manevi bakımdan insanlıktan ayırmış olan yoksulluk ve aşağılık hala görünmekte idi. Bir avuç güçlü ve yaşları da elverişli olan erkek çocuk, bütün kuruma hükmediyordu.

Bunlar küçüklerin ekmeklerini alıp köyde satıyor, kumar oynuyor, daha ağıza alınmaz derecede vahşi insiyaklar gösteriyordu. Öğretmenlerin ve öğrencilerin bir kısmıyla konuştuktan, durumu kavradıktan sonra, bu işi kendi elime almam gerektiğini anladım. Der-Nassıra'nın her şubesi yetenekli ellerde başarı ile işliyordu.

İstanbul'dan gelmiş olan müdür, heyetten bazılarıyla İstanbul'a dönmek istedi. Doktor Lütfi Bey'e kurumun müdürlüğünü teklif ettim, kabul etti, ordu da bunu uygun buldu, durum, kurum için büyük bir kazanç oldu.

Ben, Aintoura'da üzerime aldığım işe, okulun yemekhanesinde ilk akşam yemeği vakti başladım, çünkü özellikle yemek vakti geçen şeyler, İstanbul heyetini en fazla ürkütmüştü.

Yemekhane, gayet uzun ve geniş, birbiri içine açılan üç kocaman salondu. Çoğunluğu ancak ayaküstü durabilecek, sanatoryumluk çocuklar teşkil etmek şartıyla dört yüz elli çocuk yemekhaneye gelebiliyordu. Kapıların önünde, ellerinde ekmek çuvalı birer asker duruyor, her giren çocuğa bir ekmek veriyordu. İstanbul'dan idare müdürü olarak getirmiş olduğum Makbule Hanım birkaç öğretmen ile kâselere çorba koymaya çalışıyordu.

Çocukların hepsi gelmeden önce korkunç bağrıışmalarla karışan kavga ve dövüş başladı. Bu sahneyi Antropoloji bilginlerinin görmesini çok isterdim, çünkü en ilkel hayvanlar arasındaki hayat çatışmasının insan yavruları arasında nasıl olabileceğini gösteriyordu. Kuvvetliler, zayıfların ekmeklerini ellerinden kapıyor, zayıflar vermemek için çabalıyordu. Bu vahşi ve genel dövüşmede bütün çocuklar birbirini yumrukluyor, tırnaklıyor, ağlıyor ve avazları çıktığı kadar bağıyorlardı. Okulun saymanı elinde bir sopa, sağa sola indirerek kavgayı durdurmaya çalışıyordu.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Çocukların bir kısmı yerde yatıyor ve idare müdürü Makbule Hanım yaralanmış, boynundan ve ellerinden kan akıyordu. O gün, her zamanki sahnenin en azgını olmuştu ve ben, insan denilen yaratığın yoksulluğun bir derecesinde nasıl hayvanlığa döndüğünü görmekten duyduğum acıya rağmen, bu sahneyi görmüş olduğuma memnundum. Sonunda bu bana, nasıl bir harekete geçmek gerektiğini gösteriyordu.

O haftanın sonunda İstanbul'a hareket edecek olan müdür yanıma geldi, mazur görülmesi gereken bir memnuniyetle: "Bu işin çıkmaz olduğunu gözünüzle gördüğünüze memnun oldum" dedi. Ben de: "Bir hafta sonra burada sükün içinde yemek yiyeceklerdir" dedim. Ve o günden sonra öğretmenlerinin de çocuklarla yemek yemelerini temin ettim ve ben de esasen Der-Nassır'da, burada da çocuklarla beraber yiyordum.

O gün depoları gezdim, eşyayı kaydettim. Yiğınlarla dokuma ipliği, pamuk, yün, deri vardı. Ondan başka da yatak, masa, sedir yapılabilecek tahta da vardı. Çocukları kendi ihtiyaçlarını yapmak için yetiştirmek, bir yandan da çalıştırmak sayesinde düzene sokmak, alçakgönüllü bir sanat sahibi yapmak gerekiyordu. Bundan ötürü bir marangozhane, bir kunduracılık atölyesi, bir örücülük, bir de terzilik sanatı açmak gerekiyordu. O gece, gerekli ustaları temin için resmi makamlarla haberleşmeyi hazırladıktan, planı çizdikten sonra bütün okulu dolaşım. Koridorlarda büyük çocuklar oynuyor, dolaşılıyor, askerlerle şakalaşılıyordu. Yatakhane, çoğu yerde, büyük, küçük bir sürü çocuk üst üste, yatıyorlardı. Gece odama döndüm, görüşlerimi bir tarafa yazdım.

İstanbul'dan gelip de dönmeyen kadınlardan biri terzi idi. Köyden, büyük kızlarla beraber birkaç yerli kadın hemen çocukların esvaplarını, şiltelerini hazırlamaya başladılar. İyi doğramacı ile kunduracı gelecekti. Aynı zamanda, iki usta örücü ve birkaç tane de basit dokuma tezgâhı elde edildi. Üç gün sonra bütün ustalar geldi, büyük çocuklardan istediklerini seçtiler, hummalı bir çalışmaya giriştiler. İşin garip yanı kurumu altüst eden, iyi olmayacak gibi görünen haylaz ve dejenere çocukların bu ilk işlerde de çok işe yaradıklarıdır. Onlarla sık sık konuşurdum. Aralarından, yukarıda söylenen işlerden başka alanlarda kullanılacakları da seçiyordum.

Bir haftanın sonunda, en küçüklerin yatakları ve esvaplar hazır, kunduraları yapılmak üzere idi. Her yedi yaşından aşağı kız veya erkek çocuğun on tanesine büyücek kızlardan bir abla ayırdık. Onlar, bu küçüklerin, yıkanmasını, giyinmesini, derslerine gitmelerini ayarlayacaklardı. Her yatakhane için açılan bir odada bir öğretmen yatıyorduk. Hamam yeri de hazırlanmıştı. Bu küçüklerin, sıra ile onu bir ablanın yanında hamama gittikleri gün, unutulmaz bir gün oldu. Birinci onluk kafile yıkandıktan ve yeni, temiz esvaplarını giydikten sonra, dışarıda tahta kerevete yan yana oturdular, birbirlerine yaslanarak, yüzlerinde büyük bir ve rahat içinde uyudular. Her on çocuk grubu, başta abları, saçları taranmış, üst, baş tertemiz, hamam dairesinden çıkarken, bütün ayakta olan çocuklar, hatta hizmetçiler toplanıyor, bir mucize görmüş gibi seyrediyorlardı. O gece, o gün, yıkanmış, temiz yataklara yatırılmış yavruları seyretmek için üç defa yatakhanelerine gittim.

İki ay sonra, bütün çocukların esvapları, kendileri tarafından örülmüş kumaştan yapılmış, pabuçları bitirilmişti. Yatakhaneler temizlik ve düzen içinde işliyordu. Genç doğramacılar, 300 tahta yatak- kerevet hazırlamıştı. Çünkü hiç birini yerde yatırmak istemiyordum. Şilteleri atılmıştı, çarşafı temizdi. Aynı doğramacılar, küçükler için hazırlamakta olduğumuz Montessori sınıfları için gereken masa ve edevatı da yapıyorlardı. Öğretim programı beş sınıfa ayrılmış ve tatbiki geçilmişti. Yedi yaşını geçmiş büyük erkek çocukların yirmi beşi için, büyük erkek çocuklardan bir çavuş seçiyorduk. Bu çavuşlar, verilen sorumluluktan ve öğretmenlerle işbirliği yapmaktan büyük bir gurur duydukları için, her biri, kendi grubunu en iyi idare etmeye çalışılıyordu. İş yapmak, temizlik, oyun ve musiki ile ilgilenmek onları meşgul ediyordu. Çocuklar arasındaki insancıl ilişkiler normal bir durum ve şaşılacak bir ahenk göstermeye başlamıştı. Çünkü iş ustaları ile beraber, bir de musiki öğretmeni getirtmiş, okula basit bir bando hazırlıyorduk. İlk zamanlardaki,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

özellikle Kürt ve Ermeni çocukları birbirlerinin boğazına atılan düşmanlık ve geçimsizliği hatırladıkça, iki ayda görülen bu gelişme hayrete şayan görünüyordu.

İlk günlerde –şimdi örücülükte en ileri olan – iki Kürt çocuk başları beyaz sargı ile bana gelmişler ve:

-Biz Şam'a gitmek için izin istiyoruz, demişlerdi.

-Niçin gitmek istiyorsunuz?

-Ermenileri öldüreceğiz.

-Niçin öldüreceksiniz?

-Anamızı, babamızı Ermeniler öldürdü. Buradaki Ermeni çocukları bize her gün dayak atıyorlar.

Babanızı, ananızı öldürenler, buradaki çocuklar değildi. Hem onların anasını, babasını da başkaları öldürmüş. Şimdi bana başınızın nasıl yaralandığını söyleyiniz.

Söylemediler. Hastaneye gönderdim. Bu olaydan sonra iki ay bile geçmemişti.

İki ay sonra, aynı çocuklar şimdi Ermeni çocuklarıyla birlikte dokuma tezgâhlarında kuzu gibi çalışıyor, arkadaşlık ediyorlardı. Bu iki çocuğun bende bıraktığı etki, hatta saygı duygusu, bütün kızgınlık ve nefretlerine karşın kafalarını yaran çocukların isimlerini vermemiş olmalarından doğuyordu.

Kürt çocukları, doğru sözlü, beklenilmeyen derecede insana bağlanan ve belli etmemelerine karşın çok şefkatli idiler. Fakat onları yönetebilmek için gerçekten adalete ve hakka bağlı, aynı zamanda çok güçlü bir irade gerekti. Bununla birlikte liderlik yönleri zayıftı, çünkü çabuk kızarlar ve duygularına yenilirlerdi. Yönetilmesi en kolay olanlar Türk çocukları idi, disiplin ve liderlik yetenekleri de çok kuvvetli olduğu gibi, çok sakindiler ve okulun barış unsurunu teşkil ediyorlardı.

En ağır ve zor işlerde, bilhassa nefsinden fedakârlık gereken alanda onlara tamamen güvenebilirdiniz. Yemekhanede sessizlik ve düzeni onların sessizliğine ve aynı zamanda dayanıklılığına borçluyum. Şimdi artık yüzü gözü temiz, üstü başı derli toplu, saçları taranmış yavrular, ablalar ve çavuşlarıyla yemekhaneye geliyorlar, sessizce yemek yiyorlardı. Pek beğendikleri ve sevdikleri bir yemek bazen küçükleri coşturur, içinden sonsuz bir özlem sezilen bir Anadolu türküsü söylemeye başlıyorlardı. Hayatları ne şekil alırsa alsın, bu yavruların hepsinin içinde normal olmayan bir sakat yön, ömürlerinin sonuna kadar zaman zaman sızlayacaktı. Ermeni çocuklarının özellikle musikiye istidatları büyüktü ve çoğunluğu onlardan olan bando yetimler evinin göğsünü çok kabartan başarısı oluyordu.

Dolaşmaktan şişen ayaklarımı çıkarıp bir sandalyeye koyduğum, okulların yiyecek ve öbür ihtiyaçlarını temin için durmadan yapılması gerekli karışık haberleşmeyi hazırladığım zaman ancak biraz dinlenebiliyordum. İki ay süren geceli gündüzlü çetin ve öldürücü çalışmalardan sonra okulda nispeten düzelen genel sağlık ve özellikle çocukların birbirlerine karşı muameleleri, benim için büyük bir mükâfat idi. Fakat bu iki ayın beni ne kadar bitkin bir hale soktuğunu ancak ömrümde ilk defa birdenbire düşüp bayıldıktan sonra anlamıştım.

Bu, nisanda olmuştu ve doktor buna, dimağ kansızlığı demişti. Bir hafta kadar yatakta yatmaya zorlandıktan sonra Şam'daki okulumuzu teftişe gittim. Hareket ederken kendi kendime iki ay önce, Aintoura'da çocukların kahkaha ile gülebileceklerini hiç hatırıma getirmediyimi düşündüm. Olsa olsa daha az gözyaşı ve daha az hastalık bekliyordum. Halbuki şimdi tombul ve pembe yüzlü yavruların gülüştüklerini, oynastıklarını görüyordum." (Adıvar, 1970, s.214-219).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Ruşen Eşref Ünaydın'ın Halide Edip Adıvar ile yaptığı söyleşinin bir bölümünde konuşulanlar onun yukarıda anlattığı hatıralarla uyum sağlamakta:

"....Bana denmişti ki: 'Ziyaretine gidersen eğer, bu sefer pedagog bir Halide Hanım bulacaksın!..' Doğru. Fakat öyle canlı konuşuyordu ki, cümleleri birer ilim ve mevzuu açıklamasından fazla, yakından gören ve güzel gören bir edibin tasvirlerine benziyordu.

Kahvelerimiz geldi. Ufak sessizliğimiz sırasında yine 'Handan'ı düşündüm. Bilmem neden, az evvel odaya girdiğim vakit de 'Handan' hatırımdan geçiydi. Handan'ın Londra'daki salonunu tarif etseydi Halide Hanım, mutlaka böyle bir oda tasvir edecekti. Çünkü burada İngiliz terbiyesi görmüş ve ondan aldığı kuvvetle memleketine dönmüş bir kadın odası zevki vardı. Süsten gösterişten fazla sadeliğe, ahenge ehemmiyet veren bir kadın zevki.

Son zamanlarda Suriye'ye yapmış olduğu seyahatın kendinde ne gibi izler, tesirler bıraktığını sordum. Bana Arap leylelerini (Binbir gece masalları), ışıklar ve çöller diyarının saydam ve serin gecelerini, yanık kubbelerle nakışlı minarelerin müezzin sesleriyle, bizde maval şeklini almış, me'val (köle) iniltilerinin bu uzak ve dini ülkelere verdiği sade, bakir, esrarlı hayatını anlattı. Kontes Noailles'in (Fransız kadın şair),Acem çölleri için, ateşli Acem gülleri ve bülbülleri için, Acem firuzeleriyle Acem minyatürleri için yazdığı renkli sahifeleri okuduğum zamankine yakın bir heyecan duydum. Mekteplerden, köylü terbiyesinden bahsetti. O zaman Yahya Kemal'i hatırladım." (Ünaydın, 1972, s.156).

Halide Edip Adıvar, Arap illerinde eğitim ve öğretim olgusunun gereklerini sabır-yetenek ve bilgi üçlemesi ile yerine getirirken ortamın özellikleri de kendisinde derin etkilemeler oluşturuyordu. Devam edecek olan yazarlık kariyerinin mahsullerinde bu izlerin edebi yansımaları hep kendisini belli edecektir. Onun bu bölgelere ait enteresan bir anısı ile 'çöl yaşanmışlıkları' son bulmakta. Dikkatimizi çeken önemli husus Osmanlı Devletinin bu topraklarda yüzyıllar boyunca hissedilen gücü. Fikri başka bir yönden irdelersek; bu halkın Anadolu veya Balkan uluslarına göre daha ileri tutulması. Şüphesiz bir imparatorluğu yönetmek kolay değildir, 'kendi halkını koruyor' düşüncesinin asla ortaya çıkmaması gerekir.

"Türk idaresinin kuvvet ve sükûnunu en fazla, Meryem Ana'ya ait olan kilise'de duydum. Kocaman ve yüksek bir pencerenin camundan, yerdeki dört köşe kırmızı halıya güneş yansımıştı. Cemil Bey bu kutsal halıya basmadan çevredeki mermerlerin üstünde dikkatle yürüyordu. Kilisenin altına inen bir merdivenden konuşma biçiminin Arap olmadığı anlaşılan birinin okuduğu Kur'an sesi kulağımıza çarptı. Güneşten kaçarak loş merdivenin Kur'an'ını okumaya dalmıştı. Bu adam, bu kilisede, bu kırmızı halıda, çeşitli mezhebe bağlı Hıristiyanların birbirinin sınırlarına ayak basmamalarını, aralarında kavga çıkarmamalarını kollamakla yükümlüydü. Bana dedi ki:

'Biri ötekinin sınırını bir parmak aşsa kan çıkar, bakın şu pencereye. (Pırl pırl yanan camii gösterdi.) Orası belki yüzyıllardan beri kir ve örümcekten simsiyahtı. Hiç biri dokunmaya cesaret edemiyordu. Hepsi orayı temizlemek hakkının kendine ait olduğuna inanmıştı. Aralarından biri Tanrı korusun bu camı temizlemeye kalksa muhakkak kan çıkardı.

-O halde orasını kim temizledi? diye sordum.

Güldü ve dedi ki: İki ay önce buraya Enver Paşa gelmişti. Mezhep reislerinin hepsini çağırdı. 'Bu camı temizleyin' dedi. Hemen bir kavgadır koptu. Kim fırçalayacak, kim su taşıyacak, aralarında bir türlü karar veremiyorlardı. O zaman Enver Paşa Türk askerlerinin bu yerin koruyucusu sıfatıyla bu işi yapacaklarını söyledi ve camlar bir saat içinde tertemiz oldu." (Adıvar, 1970, s.207-208).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

6. İstiklal Savaşı'na Gidiş ve Mustafa Kemal Paşa

Bu kadar sıcak duygularla hizmet vermekten mutluluk duyduğu topraklardan, sürekli onlara iletilen çekilme haberleriyle birlikte o da geri döner. Şimdi sıra Anadolu'da başlayan mücadeleye katılmaya gelmiştir. 13 Kasım 1918'de düşman donanmasının demirlediği İstanbul'da vaziyeti son derece karışık bulan H. Edip bilhassa müttefik kuvvetlerinin şehre girişinden sonra her şeyin hızla kötüye gittiğine şahit olur. İngiliz ve Fransız askerlerinin bizzat kendilerinden ziyade, o sırada İstanbul'da yaşayan azınlık halktan bazı kişilerin davranışları karşısında dehşete düşmüştür. Vapurla gidip gelirken görmek zorunda olduğu işgal donanması da yüreğini acıtmaktadır. Üstelik yurdumuzu savunma konusunda kuvvetli ve tutarlı bir hükümet iradesi de yoktur. İzzet Paşa kabinesinden sonra Tevfik Paşa kabinesi iktidara gelmiş ve meclis de kapatılmıştır. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da olayların içindedir ve Çanakkale cephesinin muzaffer komutanı olarak şöhreti büyüktür. Muhakkak ki vatanseverlerin de kendisinden ciddi manada beklentileri mevcuttur.

15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edilmiştir. Yukarıda değindiğimiz güçlü-koruyan bir hükümetin eksikliği vatan çocuklarının bizzat kendilerinin bir şeyler yapması gerektiği kanısını kuvvetlendirmiştir. Bu görüş doğrultusunda yurdun dört bir yanında cemiyetler kurulur. Adları farklı olsa da hepsinin amacı ortaktır. 'Düşmanı yurttan atmak'. Hepsi kuvvetli şahsiyetler olan bu vatanseverlerden Karakol Cemiyetinin reisi Kara Vasıf Bey'in şu düşünceleri o devirde gerçekten bir manifesto niteliğindedir. "Milletimizi kurtarabilecek olan şey kolaylıkla elde edilecek bir başarı değildir; ancak manevi kudretimiz, hak ve adalete inancımız bizi kurtarabilir." İşte bu düşüncelerin ışığı altında geline 6 Haziran 1919 günü Büyük Sultanahmet Mitingi gerçekleştirilir. Halide Edip -kendi ifadesiyle- o kadar heyecanlıdır ki yürürken kalbinin çarpıntısından dolayı sallanmaktadır. Ancak O, büyük kalabalığın karşısında sükûnet içindedir; tarihe geçen ve yüz binlerin içinde bir umut ışığının yanmasına neden olan ulvi görevini de başarıyla yerine getirmiştir.

Nutkun özü aşağıda yer almaktadır:

"Kardeşler, Vatandaşlar,

Yedi yüz yılın şerefi göğe yükselen bu minarelerin tepesinden Osmanlı tarihinin yeni faciasını seyrediyor, bu meydanlardan çok zaman alay halinde geçmiş olan büyük atalarımızın ruhuna hitap ediyor, başımı bu görünmeyen ve yenilmez ruhlara kaldırarak diyorum ki: 'Ben İslâmiyetin bedbaht bir kızıyım ve bugünün talihsiz fakat aynı derecede kahraman devrinin anasıyım. Atalarımızın ruhları önünde eğiliyor, onlara bugünün yeni Türkiye'si adına hitap ediyorum ki, silahsız olan bugünkü milletin kalbi de onlarınki gibi yenilmez kudrettedir; Allah'a ve haklarımıza iman ediyoruz.

Kardeşler, evlatlar, size dünyanın verdiği hükmü dinleyiniz: Avrupalı itilaf devletlerinin tecavüz siyaseti bazen hıyanetle ve daima haksız olarak Türkiye'ye çevrilmiştir. Eğer ayda ve yıldızlarda da Türk ile Müslüman bulunduğunu söyleseler oralara da istila orduları gönderirlerdi. Nihayet hilali parçalamak için ellerine bir fırsat geçmiştir. Bu kararlarına karşı bizi tutacak hiçbir garpli kudret yoktur. Bu meselede bu insani olmayan karara katılmayanlar da aynı derecede belki daha da mesuldürler. Onların hepsi, insan haklarını ve millet haklarını müdafaa için bir mahkeme kurmuşlar, fakat orada yenilenlerin parçalanması hükmünü vermişlerdir. Türkler'e günahkâr diyen bu kimselerin kendileri o kadar günahkardır ki, okyanusun suları onları temizleyemez.

Bir gün gelecektir ki, daha büyük bir mahkeme, milletleri tabii haklarından mahrum bırakanları mahkum edecektir. O mahkeme bugün bizim aleyhimizde olan devletlerin fertlerinden teşekkül edecektir. Çünkü her ferdin içinde ezeli bir hak duygusu vardır ve milletleri meydana getirenler de fertlerdir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Kardeşler, evlatlar, beni dinleyiniz. Sizin iki dostunuz vardır: Müslümanlar ve haklarınızı için seslerini bir gün yükseltecek olan medeni milletlerin fertleri. Birincisi bugün sizinle beraberdir. İkincilerse, bizim şaşmaz olan gayemizin hakkını er geç anlayacak olan fertlerdir. Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz ve kalbimizdeki haklı isyan kuvvetimizdir. Bütün milletlerin haklarını kazanacağı gün çok uzak değildir. O gün geldiği zaman, bayraklarınızı alınız, bu maksat için canlarını veren kardeşlerimizi ziyaret ediniz. Şimdi yemin edin ve benimle beraber tekrarlayın:

Yüreğimizdeki mukaddes heyecan milletlerin hakları ilan edilinceye kadar devam edecektir.” (Adivar, 1962, s.32-33).

Erzurum ve Sivas Kongreleri; Temmuz-Ağustos ve Eylül aylarında, yurtseverlerin toplanarak Mustafa Kemal Paşayı Milli Mücadelenin lideri olarak tanımaya başladıkları toplantılar olarak gerçekleştirilir. Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf ve Refet Beyler paşanın etrafındadırlar.

Halide Edip 1917 Nisanında hayatını birleştirdiği eşi Dr. Adnan ile Ankara’da başlayan Milli Mücadele hareketine katılmaya karar vermişlerdir. Kaçışları işgal kuvvetlerine ve haklarında çıkarılan ölüm fermanlarına rağmen gerçekleşir. Çok güç şartlar altında yolculuk ederler. Onların yaşadıklarını yine güçlü ifadesine başvurarak öğrenelim:

“Onikiye çeyrek kala, beni öküz arabasına bindirdiler. Arabanın üstünde üç tane saman dolu çuval vardı. Öküzlere en yakın olanın üstüne oturdum. Öküzlerden korktuğum için, o zamana kadar hiç yanlarına yaklaşmazdım. Fakat bu anda öküz bile olsa, canlı bir mahluka yakın olmak istiyordum. Ortalıkta hiç ışık yoktu ve kimse konuşmuyordu. Yağmur yağıyordu. Yalnız yukarıdan sızan ışıktaki jandarmaların tüfekleriyle yürümekte olduğunu görüyordum. Ev sahibi kadın beni yağmurdan korumak için üstüme iki çuval örtmüştü. Erkekler arabanın yanında bir sıra olmuş, yürüyorlardı. Gece çok karanlıktı. Durmadan yağmur karla karışık tipi halinde yağıyor, kısaca gökyüzü tepemize durmadan bir şeyler indiriyordu. Aynı zamanda, buz gibi bir rüzgâr ara vermeden esiyordu. Bu vaziyetin nakaratı, arabanın tekerleklerinin ‘gırç gırç’ diye çıkardıkları seslerle Dr. Adnan’ın sürekli öksürüğüydü. Bu, ebedi ve ıslak karanlık içinden seslendim:

“Mehmet Çavuş!”

Taa yanı başımdan: “Buradayım.” diye bir ses gelince, şaşırıp, bakakaldım. Ya çuvalın ucunu yahut da eteğimi yakalamış ve yolun sonuna kadar beni bırakmamıştı.” (Adivar, 1962, s.89).

Halide Edip’in ‘Türk’ün Ateşle İmtihani’nda anlattığı bu kaçışın öyküsünde her Türk insanı için kayda değer ve ibret alınması gereken gerçekler vardır. Aşağıdaki küçük bölüm söylemek istediklerimize ışık tutar mahiyettedir.

“Mülazım Bekir Bey dedi ki:

“Burası köyün mektebiydi. Şükrü Bey (Anadolu’ya geçenlerin selametini o temin ediyordu) şimdi gelecek. Biraz dinlenmez misiniz?

Ben etrafıma bakarak nerede yatabilirim diye düşünüyordum. O:

“Arkanızda, vaktiyle hocanın odası olan bir bölme var. Orada size bir yatak yaparım” dedi.

Kalktım, onu minnetle takip ettim. Arkamdaki bölme, mini mini bir köşe bölmesiydi. Mülazım Bekir bir şilte yaydı ve bir yerden hayli kirli bir torba alarak başımın altına koydu. Bundan sonra paltosunu çıkararak üstüme örttü:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

“Ben sizin birçok konferanslarınıza ve bütün mitinglerinize gelmişim. Fakat sizi tanımak imkânını bulamamışım” dedi, sonra bölmeden çıktı.

Bu bölmenin öbür tarafından kalpakları görüyordum. Yattım. Başımı o pis torbanın üstüne koymaya çalıştım. İçi kocaman taşlarla dolu gibiydi. Torbayı açınca, bu taş sandığım şeylerin, gayet sert, simsiyah asker tayınları olduğunu gördüm.

Kim bilir kaç kişinin yatmış olduğu bu şiltenin kokusu beni bir türlü uyutmuyordu. Evet, bu, o zamanki Türkiye'nin o insan sınıfının kokusuydu. Yüzyıllar süren zulüm, sessiz meşakkat onların vücuduna bu kokuyu vermişti. O zaman bazı genç yazarların, halkın hayatı diye halk psikolojisine dair yazdıkları yazıları düşünerek gülümsedim. İnsanın, o günün o tabakasını anlamak için mutlaka bu kokuyu koklamış olması lazımdı. Evet, bu, zulmün ve zulme karşı duyulan büyük öfkenin kokusuydu.” (Adıvar, 1962, s.93-94).

Bu zorlu yolculuğun arkasından varılan Ankara'daki karşılaşış sahnesini yazarımız şöyle anlatmış:

“Gün kararıyor, İstasyonda toplanmış olan kalabalık fark edilemiyordu. Tren istasyonda durunca, biri trene yaklaştı. Asker üniformasıyla Babiali civarında uzaktan görmüş olduğum kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu tanımak güçtü.

Trenin kapısı açılınca, Mustafa Kemal Paşa yaklaştı. Bana merdivenlerden inerken yardım etti. Bu elin çevik hareketi ve kudreti, bana Mehmet Çavuşla Milli Mücadele'nin yolda arkadaşlık etmiş olduğum şahsiyetlerini hatırlattı. Fakat bu kudretli el şekil itibariyle ötekilerden bambaşkaydı. Anadolulularının elleri umumiyetle kocaman, geniş ve zalimleri gırtlğından yakalamaya kadir görünür; Mustafa Kemal'in gergin derili, uzun parmaklı beyaz eli Türk'ün bütün hususiyetleriyle birlikte aynı zamanda hâkim bir vafsa da sahipti.

“Safa geldiniz Hanımefendi”den sonra, hatırımı sordu ve arkasında, ayakta duran uzun siyah sakallı bir şahsı “Ankara Valisi” diye takdim etti.

İstasyonda duranlar arasında, biraz ötede Miralay Emin Bey'in karısı Didar gözüme ilişti. Kendisi Mahmure Abla'nın görümcesinin kızıydı. Çocukluk, daha ziyade gençlik günlerimiz Sultantepe'sinde beraber geçmişti. Gariptir ki, geçmiş günlerden tamamen ayrıldığı bugünlerde onun yüzü beni geçmiş günlere götürdü. Bu gece onların evinde misafir kalacaktık. Boynuma sarılan kolları titriyor:

“Çok şükür, sağ salim geldin” diyordu.

Ondan sonra, zifiri karanlık sokaklardan onun evine arabayla gittik. Yollar bir taş ve çamur deryası. İki tarafta dizili, basit kulübelerin pencerelerindeki ışıklara bakıyordum. Koyun pazarını geçtik. Atlar her adımda tökezliyordu. Nihayet, dar bir sokağı vardık. Köşesindeki çeşmenin etrafında kadınlar dizilmiş, sırayla su alıyorlardı. Aralarında koşuşan çocukların yalnız ayak seslerini duyuyor ve oraya mahsus bir oyunun kelimelerini işitiyordum:

“Geliyor yavaş yavaş

Patlıcan arkadaş”

Bütün bunlar hummalı bir hayal gibi. Kendi sesim de bana garip geliyor”. (Adıvar, 1962, s.119).

Milli Mücadele boyunca M. Kemal'in karargâhında çalışan Halide Edip yabancı gazetelerin bizim ulusal direnişimizle ilgili bölümleri çevirmekte ve eşi Dr. Adnan'la birlikte bu davada yer almaktadır. Bu arada hem tıp konusunda ve hem de bir aydın olarak çevresine büyük faydası dokunan eşiyle birlikte Halide Edip söz konusu tarihi doku içerisindeki önemli rolünü

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

oynamaya devam etmektedir. Burada Miralay İsmet Bey'in Dr. Adnan'la olan dostluklarının yanı sıra M. Kemal Paşa'nın da İsmet Bey'le yürüttükleri fikir beraberliği onun ilgisini çeker. Etrafındaki mahallelerin zavallılığı ve kadınların acıklı öyküleri onun ruh âlemini sürekli zenginleştirir. Karargâh, hem düşman hem de çeteciler kadar salgın hastalıkların da tehdidi altındadır. Tüm tehlikeler onun burada da aktif bir şekilde toplum için örgütlenme hareketlerine mani olamaz. Ankara kadınlarıyla birlikte Milli Mücadelede yapabilecekleri işler hususunda birliktelik oluşturmakta da başarılı olmuştur. Aşağıdaki satırlarda onun bu olağanüstü günlere dair bilgileri insanı yüreğinden yakalayan bir üslupla anlatmasına tanıklık edeceksiniz.

“Sakarya

Cephenin karargahı gizli tutulduğundan, nereye gideceğimi bilmiyordum. Mallı istasyonunda trenden indim. Bana cepheye gitmekte olan bir genç yüzbaşı refakat ediyordu.

Şimdi artık Ankara'dan Sarıköy'e kadar küçük bir saha Türklerin elinde kalmıştı. Kömür hemen hiç yok gibiydi. Hemen yalnız askerlerin ihtiyacı için kullanılan trenler odunla işliyordu. Vagonlar hep üçüncü ve çok eskidiler. Oturacak yerler hep tahta, pencereler kırık. Her yer taht kurusuyla doluydu. Her istasyonda orduya katılacak olanlar geliyor, kadınlar arkalarından koşuşarak ağlıyorlardı. Dişsiz bir ihtiyar kadının açık ağzından çıkan iniltileri hala duyar gibiydim. Trendeki erkekler birbirleriyle konuşuyor, nereli olduklarını soruyorlardı. İçlerindeki büyük kudrete rağmen pek de ümitli görünmüyorlardı. Ümidi, yalnız, tanınmamış, genç zabitten alabiliyordunuz. Evet, bu, ateşle imtihanın son safhasıydı. Mallı'ya gelmeden önceki istasyonda ay doğdu. Sol tarafta gayet muntazam küçük bir süvari birliği gidiyordu. At nallarının akisleri kulağımıza geliyordu. İki adam, benim kırık pencereye tırmanarak, ellerini uzattılar:

“Ne istiyorsunuz hemşehriler” diye sorduğum zaman,

“Biz Nazım Bey'in fırkasındanız, senin elini öpmeye geldik” diyorlar. İkisi de elimi öptükten sonra, ben de onlara başarı diliyorum. Bir çaresini bulup Şehit Nazım'a askerlerinin bu sonsuz muhabbetini bildirmek isterdim.

Mallı İstasyonu'nda, genç yüzbaşı geldi, kapımı açtı. Aşağıda mutlak bir sükutla oturup bekleyen bir hayli asker vardı. Kısa boylu bir asker bana doğru gelerek, İsmet Paşa'nın yaveri olduğunu ve Paşa'nın arabasını gönderdiğini söyledi. Atımla seyisim yanımda olmakla beraber, hiç ses çıkarmadan itaatle onu takip ettim. Evet, asker, artık bir fert değil, ordu birliğinin bir noktasından ibaretti: Anadolu'nun çorak topraklarını istila eden insan selinin bir parçası. Sessiz, sarı bir boşluk. Tek ses, arada bir kulağımıza gelen at nallarından ibaret. Nihayet, toprak yığınlarına ve sırtlarına doğru gitmiştik. Yüzbaşı'dan karargahın nerede olduğunu sorduğum zaman, Alagöz Köyü'nün yanında, bu sırtların arkasında, küçük bir vadide olduğunu söyledi. Nihayet, otomobil dar bir yoldan geçti. Uzaktan çoban köpeklerinin havlaması işitiliyor ve yer yer, birer kocaman ateş böceği gibi ışıkları yanan çadırlar görünüyordu.

Bir zabıt beni Mustafa Kemal Paşa'nın karargahına götürdü. Solda, toprak yığınlarının altında birkaç evin ışığı yanıyordu. Bir tek ses karanlıktan geliyordu. O da telefon servisini yapan bir askerin: “İnler Katrancı, İnler Katrancı” diye bir köyle muhaberesiydi. Sağ taraf bir çukur. İçinden su geçiyor. Arkasında üç ev daha var. Bu evlerin arkasında, yine ışıkları yanan çadırlar, uzun ve sivri bir direk. Telsiz tesisatı. Köy yolları karanlık, çamur içinde. Ay batmış. Gece yarısı oluyor. Küçük bir tahta köprüyü geçerek öbür taraftaki eve gittik. Mustafa Kemal Paşa'nın muhafızları kapıda. Onlardan biri beni yukarıya çıkardı. Paşa'nın yaveri Yüzbaşı Muzaffer Bey beni Paşa'nın odasına götürdü. Çok aydınlık ve tek lüks lambası olan bir Anadolu odası.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Mustafa Kemal Paşa, oturduğu koltuktan güçlükle kalkmaya çalıştı. Çünkü, kaburga kemikleri hala ağrılar içindeydi. Yanında Mustafa Kemal Paşa'nın ikiz kardeşiymiş gibi kendisine benzeyen bir miralay ayakta duruyor. Mustafa Kemal Paşa'ya doğru, kalbimde mutlak bir hürmetle gittim. O mütevazî odada, bütün gençliğin bir millet yaşasın diye ölmeyi göze alan kararını temsil ediyordu. Ne saray, ne şöhret, ne herhangi bir kudret O'nun o odadaki büyüklüğüne yaklaşamaz. Gittim, elini öptüm.

"Sefa geldiniz Hanımefendi" dedikten sonra, yanındaki zabiti "Miralay Arif" diye takdim etti." (Adivar, 1962, s.215-218).

7. Farklı Duygular, Düşünceler...

Yukarıda okuduklarımız Kurtuluş Savaşımızın birinci elden anlatılışı olduğu için son derece önemlidir. Satırları hakkını vererek incelediğiniz zaman ve bilhassa günümüzdeki değer yargıları ile insanımızın içinde buldukları şartlar; gözün doymaması, maddi hırsların egemenliği gibi kavramların yükselişini de göz önüne aldığınızda içinizin sonsuz bir hüznle dolmasını engelleyemezsiniz. O müstesna insanları tarihin tozlu sayfalarından çıkarsanız bile şimdi uyabilecekleri bir ortam bulunur mu, onu da bilemezsiniz (Özkök, 2014, s.887-896). Halide Onbaşı 1920'den Ağustos 1922'ye kadar uzanan zaman dilimi içinde tam manasıyla savaş acılarına vakıf olur. Köylerin yıkılmışlığı, köylülerin sefaleti, köy kadınlarının acıları ve vatani kaybetme korkusu duyguları iç içe geçmiş bir şekilde ruhunu istila etmiştir. Tüm bu hislerinin dolaştığı köylerde yaptığı konuşmalara yansımaları ise şu şekilde olur: 'Kurtuluş Savaşımızda çarpışan askerlerimizin bu ölüm-kalım mücadelesindeki yeri çok önemlidir. Yeni kurulmakta olan bu devlet bir padişah veya başbuğa bağlı değildir, şüphesiz Anadolu'nun yarattığı yepyeni bir devlettir. 'O'nun ifadelerinde yakaladığımız cerbeze ve gücün romanlarındaki kadın kahramanlarda vücut bulması bu bağlamda bize şaşırtıcı gelmemektedir. Bu kadınlar da duygulu fakat iradeli adeta olağanüstü varlıklardır ve çevrelerinde gelişen olaylar üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla bireysel anlatımına dayanan örnekleri incelediğimiz zaman Halide Edip Adivar'ın bu kimliklere kendi şahsiyetini dağıtmış olduğunu düşünmekten kendimizi alamıyoruz. Ancak atlanmaması gereken bir nokta şudur ki; günümüz romancılığı ile karşılaştırıldığında, yazarımızın kitaplarındaki idealize fikirlere sahip kişilerin oldukça uhrevî ve farklı bir yapıları vardır ve bunlar romancı tarafından başarılı bir ifade gücü ile yansıtılabilmişlerdir. *Harap Mabetler*'den alınmış aşağıdaki bölüm sözlerimize uygunluk arz ediyor:

"Bu genç adam ötekilere benzemiyordu. Önce her gördüğüm genç gibi bana 'kur' yapmamıştı. Bundan dolayı kendisine minnet duyuyordum. Artık kurlardan, flörtlerden sıkılıyordum. Sonra sahibinin sırlarını pek iyi saklayan, fakat herkesin kalbinin derinliklerini seyretmek isteyen siyah gözleri vardı. Siyah gözler.. Lakin benim de hiç hoşlanmadığım bir renk varsa o da siyahtı. Fakat ne çıkar, onun gözleri başkaydı. Hem ben onu sevecek değildim ya! O da beni sevmeyecekti. Bunu pek kesin olarak biliyordum. Fakat bana onun gözlerini incelemek isteyen şey, şimdiye kadar sevdiğim gözlere karşı duyduğum duyguya benzemiyordu. Bir kere cins bakımından bir başkalık vardı. Bu gözlerin hangi ulusa bağlı kişim olduğunu kestirmek elde değildi. Bunda ne İtalyanların nemli, süzgülü, sevdalı bakışları; ne de doğuluların bazen ateşli, bazen bir noktaya dikilen, durgun donukluğu vardı. Bunda çöllerin sonsuz alevleriyle Norveç'in aylarca süren soğuk, uzun karanlığı vardı. Bunlarda, sahiplerinin ufak başını adilikten kurtaran, herkesçe bilinmeyen bir düşünce dünyası sezdiren, derin gölgeler vardı. Evet bunla da, ve biraz da alaycılıkla kalkan kaşlarında büsbütün bir başkalık vardı. Bununla beraber, ne kadar ağzı sıkı olursa olsun, o siyahlığın ta derinliğinde bir yorgunluk, bir bıkkınlık, belki de yetişemediği bir isteği vardı. Hasılı o da dertsiz değildi. Yüzünün başka taraflarını kapayarak yalnız o siyahlığa derdinin anlamını sorsam belki bana cevap verirdi.'Ben de senin gibi dünyada artık tat bulamıyorum' derdi." (Adivar, 1970, s.96).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Halide Edip bütün bu eserlerini son derece hızlı adeta bir vecd içinde oluşturduğundan olsa gerek eleştirmenler onun dilini ‘lezzetli ancak kılçıklı bir balık’ olarak nitelendirirler ki kendisi de ‘pek az okur, pek az düzeltirim’ diyerek yazdıklarına geri dönme alışkanlığı olmadığını ifade etmiştir (Ünaydın, 1972, s.157). Buna rağmen üslubunun akıcılığı ve cazibesi pek çok romanda okuyucuyu daha ilk sayfalardan itibaren sarar ve sonuna kadar da bırakmaz. ‘Raik’in Annesi’ romanının girişinde bulunan aşağıdaki bölüm bize yazarımızın ifade gücünü hissettirmektedir.

“Ne güzel sonbahar oluyordu. Herkesten önce kalkıyor, beyaz bir duman gibi odamı yavaş yavaş kaplayan o ilk ışığın, Burgaz’ın yükseklerinden kayarak ağaçları kucaklayışını seyrediyor, uyanıp da henüz kımıldamayan âlemi dinliyordum. Ufak bir yaprak titreyecek, karşiki kumlar pembeleşecek, uzak bir kürek sesi, hafif bir dalga şıptısı, sonra sabah... Bir temas gibi, bir nefes gibi denizlere bulutlara, havaya dağılacak, birdenbire her şey uyanacak. Yalnız ağaçlara uyanacaklar!” (Adıvar, 1973, s.11).

Şimdi yazarımızın aşağıda yer alan sözlerini inceleyelim:

“Benim, sanatın istikbali için istediğim bir ruh var. O ruh da belirli değil: Mesela Rus, Fransız olsun diyemem. Herhalde çok hür, çok ateşli çok yeni olsun. Ve bunu tam bir kanaatle söylüyorum ki, ne zaman sanatkarlar şekil kaygısından kurtulurlarsa, ne zaman kalıplaşmış bir şekle doğru gitmek çemberinden kurtulurlarsa, o zaman içlerinde bir şey doğabilir, yaşayabilir.” (Ünaydın, 1972, s.168).

“Türk’ün ateşle imtihanı esnasında, o mücadelede yer almış olan Türlerin ve düşmanlarının gençliği gelecekte bunu okudukları zaman, birbirlerinin kanına girdiren düşmanlık perdesini yırtacak, göz göze gelecek, o eski kin ve nefret harabesinin üstünde bir insanlık ve barış dünyası kuracaklardır.” (Adıvar, 1962, s.3).

Halide Edip Adıvar’ın kültür ve politikaya yönelik bu düşünceleri kitaplarının ve belki de yaşam felsefesinin niteliklerini ortaya koymaktadır. İki küçük bölüm halindeki metinlerde bizim algıladığımız temel düsturlar barış ve ivme taşıyan özgünlük bağlamında günümüz dünyasının da temel ve vazgeçilmeyen fikirleri olarak güçlü yerlerini korumaya devam etmektedirler.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, H.E., (1962). Türk’ün Ateşle İmtihanı, Çan Yayını, p. 3, 32-33, 89, 93-94, 119, 215-218, İstanbul.
- ADIVAR, H.E., (1963). Vurun Kahpeye, Remzi Kitabevi, Üçüncü Baskı, p. 143-144, İstanbul.
- ADIVAR, H.E., (1970). Mor Salkımlı Ev, Atlas Kitabevi, Üçüncü Baskı, p. 15-16, 73-74, 76, 99-100, 144, 152, 159-160, 169-170, 175-178, 201-202, 207-208, 214-219, İstanbul.
- ADIVAR, H.E., (1973). Raik’in Annesi, Atlas Kitabevi, Dördüncü Baskı, p. 11, İstanbul.
- ADIVAR, H.E., (1973). Yeni Turan, Atlas Kitabevi, Dördüncü Baskı, p. 19-21, İstanbul.
- ADIVAR, H.E., Harap Mabetler, Atlas Kitabevi, Üçüncü Baskı, p. 96, İstanbul.
- ÇİTÇİ, S., (2009). Halide Edip Adıvar’ın Feminist ve Semitik Bir Operası: Kenan Çobanları, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009, p. 655-668, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.698>, ANKARA-TURKEY.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- GÖZÜTOK, T., (2010). Yeni Turan'da Milli Kimlik Sorunu, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/2 Spring 2010, p. 410-448, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1153>, ANKARA-TURKEY.
- ÖZKÖK, S., (2014). Ateşten Gömlek: Sentimental Mi Romans Mı?, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/6 Spring 2014, p. 887-896, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6823>, ANKARA-TURKEY.
- ŞAHİN, V., (2011). Kimliksel Değerlerin Çatıştığı Mekan: 'Sinekli Bakkal' Romanında Yapı ve İzlek", *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, p. 1549-1580, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2202>, ANKARA-TURKEY.
- ÜNAYDIN, R.E., (1972). Diyorlar ki, Milli Eğitim Basımevi, Birinci Baskı, p. 156-157, 168, İstanbul.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- YELTEN, U., Halide Edip Adıvar Eserlerinde Saptanan Güçlü İfade Örnekleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 2231-2258, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8207>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

